

สารคดีความรู้

นกปากห่าง ในประเทศไทย

ไกรรัตน์ เอี่ยมอำไพ

มงคล ไชยภักดี

วัลยา ไชยภักดี

ทิวติ์ สอนสา

กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า

สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

สาระความรู้

นกปากห่าง

ในประเทศไทย

ไกรรัตน์ เอี่ยมอำไพ

มงคล ไชยภักดี

วัลยา ไชยภักดี

ทิวติ์ สอนสา

กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

จัดทำขึ้น ตามกิจกรรมงานป้องกันและควบคุม
โรคอุบัติใหม่ในสัตว์ธรรมชาติ

สาระความรู้ นกปากห่างในประเทศไทย

บทนำ

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช มีหน้าที่กำหนดหลักเกณฑ์ มาตรฐาน และวิธีการในการสงวน ค้ำครอง และอนุรักษ์สัตว์ป่า ตลอดจนแนวทางการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเพาะเลี้ยงสัตว์ป่า และการศึกษาวิจัย ค้นคว้า ทดลอง และพัฒนาวิชาการด้านสัตว์ป่าทั้งในและนอกพื้นที่ค้ำครอง และจากการที่มีการระบาดของโรคไข้หวัดนกในเมืองไทยตั้งแต่ปลายปี 2546 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในฐานะที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบสัตว์ป่าในธรรมชาติ จึงได้ทำการเก็บตัวอย่างนกในธรรมชาติ เพื่อทำการตรวจหาเชื้อไข้หวัดนกในช่วงปี 2547-2548 ได้ตรวจพบเชื้อไข้หวัดนกในนกปากห่าง ในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง เนื่องจากที่นกปากห่างมีแหล่งทำรังวางไข่และหากินอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมใกล้แหล่งชุมชน เมื่อเกิดการระบาดของโรคไข้หวัดนก จึงเป็นที่วิตกกังวลว่านกปากห่างอาจเป็นพาหะนำเชื้อได้ ทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อนกปากห่าง และมีการคิดที่จะทำลายนกปากห่างให้หมดไป อย่างไรก็ตาม พรบ.สงวนและค้ำครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ได้กำหนดให้นกปากห่างเป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง ดังนั้นการดำเนินการใดที่มีผลกระทบต่อนกปากห่างจะต้องได้รับอนุญาตจากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชก่อน ประกอบกับการที่ประชากรนกปากห่างมีการแพร่กระจายเฉพาะบริเวณเอเชียใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น การจะกระทำการใดๆ จึงต้องคำนึงถึงหลักวิชาการ

วัตถุประสงค์ของการจัดทำหนังสือเล่มนี้เพื่อเป็นการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับนกปากห่าง ทั้งในด้านของชีววิทยา นิเวศวิทยา และประโยชน์ต่างๆ ที่จะได้รับในการอนุรักษ์นกปากห่าง ซึ่งหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือ สาระความรู้ นกปากห่างในประเทศไทยเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ในการให้ความรู้ การศึกษา ค้นคว้า อ้างอิง และช่วยให้ประชาชนตระหนักเข้าใจ ในคุณค่าของทรัพยากรสัตว์ป่าและได้ความร่วมมือกันอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์ป่าต่อไป

(นายดำรงค์ พิเดช)

อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

คำนำ

สืบเนื่องจากพบการระบาดของโรคไข้หวัดนก (Avian influenza) ในประเทศไทย ตั้งแต่ปลายปี 2546 จนเป็นเหตุให้มีผู้ติดเชื้อและเสียชีวิต ซึ่งมีรายงานว่ามีนกเป็ดน้ำ นกอพยพและนกตามธรรมชาติเป็นแหล่งรังโรค (Reservoir) โดยไม่แสดงอาการ และจากการที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้เก็บตัวอย่างเลือด มูล น้ำลายในนกปากห่าง บริเวณแหล่งทำรังวางไข่ (Breeding colony) จำนวน 10 แห่ง ในจังหวัดนครสวรรค์ สุพรรณบุรี นครปฐม และกรุงเทพมหานคร และเมื่อมีการระบาดของโรคไข้หวัดนกในรอบสอง ตั้งแต่เดือนกันยายน 2547 เป็นต้นมา กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้สั่งการให้เก็บตัวอย่างนกในธรรมชาติในพื้นที่ 76 จังหวัดทั่วประเทศ เพื่อตรวจหาเชื้อ Influenza virus ปรากฏว่าพบเชื้อ Influenza virus ชนิด H5N1 ในนกปากห่างที่จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งได้ดำเนินการต่อเนื่องมาตั้งแต่ปลายปี 2547 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน โดยครั้งสุดท้ายที่พบเชื้อคือในเดือนธันวาคม 2548

การที่นกปากห่างมีแหล่งทำรังวางไข่และแหล่งอาศัยหากินอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม บริเวณเดียวกันกับพื้นที่ที่มีการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง ในภาคกลางและภาคเหนือตอนล่างซึ่งเป็นที่การระบาดของไข้หวัดนก และส่วนใหญ่อยู่ใกล้แหล่งชุมชน ดังนั้นเมื่อมีการระบาดของโรคไข้หวัดนกจึงเป็นที่วิตกกังวลว่า นกปากห่างอาจเป็นพาหะนำเชื้อได้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาจากการที่นกปากห่างมักทำรังในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เรือกสวนไร่นา ทำให้ต้นไม้ พืชผลเสียหาย อีกทั้งกลืนมูลนกในแหล่งทำรังวางไข่ที่อยู่ใกล้แหล่งชุมชน สร้างความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชน ทำให้ทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์นกปากห่างในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ ถึงแม้ว่านกปากห่างจะมีประโยชน์ในการช่วยควบคุมปริมาณหอยเชอรี่ ช่วยลดต้นทุนในการทำนาให้แก่เกษตรกร คิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ไม่น้อยกว่าปีละ 225 ล้านบาท แต่ทัศนคติทางลบก็ยังคงมีอยู่

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช จึงได้รวบรวมข้อมูลและองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยมาจัดทำเป็นหนังสือ สาระความรู้ นกปากห่างในประเทศไทย เพื่อกำหนดมาตรการในการเฝ้าระวังและควบคุม การระบาดของโรคไข้หวัดนก รวมทั้งเป็นแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์ป่าให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

คณะผู้จัดทำ

สารบัญ

ชีววิทยานกปากห่าง

- ลักษณะทั่วไป 1
- อุปนิสัยและอาหาร 3
- ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับหอยเชอรี่ 8
- การผสมพันธุ์ 12
- การแพร่กระจายตามแหล่งภูมิศาสตร์ 14
- แหล่งกระจายในประเทศไทย 14
- เส้นทางอพยพและการเคลื่อนย้าย 15

การศึกษาเรื่องประชากรของนกปากห่าง

- ประชากรของนกปากห่างในอดีต 20
- แหล่งทำรังวางไข่และประชากรของนกปากห่างในภาคเหนือตอนล่าง 22
- แหล่งทำรังวางไข่ และประชากรของนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง 28
- แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงประชากรนกปากห่างในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2512-2551 38

การกระจายและโอกาสการพบนกปากห่างในประเทศไทย

สถานภาพของนกปากห่างในประเทศไทย

- สถานภาพของนกปากห่างในประเทศไทยตามหลักเกณฑ์ การกำหนดชนิดพันธุ์ของ IUCN 49

การจัดการนกปากห่าง

- สภาพปัญหาและแนวทางการจัดการนกปากห่าง 53
- ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับนกปากห่าง 56
- แนวทางการจัดการ พื้นที่แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่าง 57
- การควบคุมประชากรนกปากห่างให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม 61
- การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความรู้ เพื่อเสริมทัศนคติที่ดีในการอนุรักษ์นกปากห่าง 62
- ข้อดีและข้อเสียของการถอดนกปากห่างออกจากการเป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง ตามบัญชีแนบท้ายกฎกระทรวงกำหนดให้สัตว์ป่าบางชนิดเป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง พ.ศ. 2546 แห่งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 63
- การพัฒนาแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 66
- แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 68
- แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างที่เหมาะสมกับกิจกรรมล่องเรือศึกษาธรรมชาติ 70

นกปากห่างในประเทศไทย ควรได้รับการคุ้มครองต่อไปหรือไม่ ?

เอกสารอ้างอิง

บทความพิเศษ เรื่องเล่าจากหมอบุญส่ง เลชะกุล

72
76
80

ชีววิทยานกปากห่าง

นกปากห่างตัวเต็มวัย

ลักษณะทั่วไป

นกปากห่าง (Asian Open-billed) เป็นนกชนิดหนึ่งในวงศ์นกกระสา รูปร่างมีความคล้ายคลึงกัน คือ ขาวยาว คอยาว ปีกกว้าง ลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน จะอยู่ที่ปากที่ปิดไม่สนิท มีร่องโค้งตรงกลางปาก ประมาณ 2 ใน 3 ของความยาวของปาก ร่องปากจะมีระยะห่างมากขึ้นตามวัยของนก ตัวเต็มวัยในฤดูผสมพันธุ์ลำตัวด้านบนและลำตัวด้านล่างมีสีขาวสะอาด ขนปลายปีก หาง และตะโพกเป็นสีดำ ขาเป็นสีชมพูสดใส ช่วงนอกฤดูผสมพันธุ์สีตามลำตัวเป็นสีเทาอ่อน หัวและคอสีน้ำตาล ขาเป็นสีเทาอมัว (โอภาส, 2543 ; Lauhachinda, 1969 ; Poonswad, 1979) นกวัยรุ่น (Immature birds) จะมีลักษณะคล้ายกับนกโตเต็มวัยนอกฤดูผสมพันธุ์ คือ ขนเป็นสีเทาเข้ม ขนที่หัวและคอค่อนข้างสีน้ำตาล ปากสั้นและทื่อ ไม่มีช่องเปิดที่ปากในช่วงที่เป็นลูกนก (King et al., 1975) ลูกนกเล็กๆ จะมีปากติดกันและจะค่อยๆ ขยายกว้างขึ้นเมื่อเจริญวัยเต็มที่ ร่องปากเป็นสิ่งที่ธรรมชาติสร้างให้นกปากห่างสามารถคาบหอยโข่งหรือหอยเชอรี่ได้ถนัดและไม่หลุด นกปากห่างจะกินเนื้อหอยโข่งด้วยการคาบหอยไว้ตรงร่องปาก จากนั้นจะใช้เท้าจับให้ปากหอยหายขึ้นและเอapakบนกันตัวหอยไม่ให้ลื่น แล้วปล่อยน้ำลายอุ่นๆ ลงบนฝาหอย ทำให้ฝาหอยค่อยๆ แยกออกมา จากนั้นจะให้ปลายปากดึงฝาหอยทิ้งไป แล้วค่อยๆ คาบเนื้อหอยออกมากินหรือป้อนลูกอ่อน ปลายปีกและปลายหางเป็นสีดำขลับ มั่นเงา ตัดกับขนสีขาวที่ปกคลุมร่างกายเกือบหมด เป็นจุดเด่นที่สำคัญ ขนปีกสีขาวนี้จะขาวนวลขึ้นเมื่อเข้าฤดูผสมพันธุ์ พร้อมกับสีของขาที่จะเข้มขึ้นเป็นสีชมพูสด ในฤดูหนาวนกปากห่างจะมีสีสวยงามมากที่สุด

ระหว่างฤดูผสมพันธุ์ จะเห็นความสัมพันธ์ของครอบครัวนกได้ดีที่สุด ตัวผู้และตัวเมียจะร่วมกันสร้างรัง ตัวผู้จะเป็นฝ่ายบินไปหักกิ่งไม้หรือยอดไม้มาให้ตัวเมียขัดสานเป็นรูปร่างถ้วย ตัวเมียจะใช้กิ่งไม้ใหญ่ๆ มาวางชั้นล่างสุดเพื่อเป็นฐานและกรุรังชั้นในด้วยวัสดุอื่นๆ เช่น หญ้า ฟูวางรองรับการวางไข่ และจะต่อเติมเสริมรังอยู่เสมอ ให้มีพื้นที่เพียงพอกับการเติบโตของลูกนก

เมื่อแม่นกออกไข่แล้ว พ่อแม่นกจะผลัดกันกกไข่ หากตัวผู้ออกไปหากินก็จะรีบกลับมาเฝ้ารังเป็นเพื่อน หรือสับเปลี่ยนให้ตัวเมียออกไปหากินบ้าง กว่าลูกนกจะฟักเป็นตัว จะใช้เวลา 27-29 วัน เมื่อลูกนกฟักออกจากไข่ พ่อแม่จะยังกกลูกนกต่อไปจนกว่าลูกนกจะสามารถบินออกจากรังได้เอง โดยระหว่างที่ลูกนกยังเล็ก พ่อแม่นกจะผลัดกันออกไปหาอาหารและเฝ้ารัง จะไม่ทิ้งรังให้ลูกนกอยู่ตามลำพัง เมื่ออากาศร้อน พ่อแม่นกจะคอยกางปีกบังแดดให้หรือคาบกิ่งไม้ มาจุ่มน้ำแล้วนำขึ้นไปไว้ที่รัง เพื่อให้รังชุ่มชื้น บางครั้งพ่อแม่จะอมน้ำมาพรมบนรังหรือตามลำตัวลูกนกให้คลายร้อน

2

นกปากห่างเป็นนกในกลุ่มนกกระสา มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Anastomus oscitans* ชื่อชนิดมาจากคำในภาษากรีกคือ oscitans (oscitare) แปลว่า อ้าปากกว้าง ความหมายคือ ปากอ้าขึ้น พบครั้งแรกที่เมือง Pondicherry ประเทศอินเดีย ไม่มีการแบ่งเป็นชนิดย่อย (โอบาส, 2543)

ลักษณะปากของนกปากห่างตัวเต็มวัย

อุปนิสัยและอาหาร

3

มีกิจกรรมและหากินในเวลากลางวัน มักหากินตามทุ่งนา หนองน้ำ และชายฝั่งอาศัยและหากินเป็นฝูง บางครั้งอาจเห็นเป็นฝูงใหญ่กว่า 100 ตัว ในสถานที่เดียวกัน บินได้ดีและเป็นระยะทางไกล ขณะบินหัวและลำคอเหยียดไปข้างหน้า ขาและนิ้วเหยียดไปข้างหลัง พันปลายหาง บางครั้งพบมันบินร่อนเป็นวงกลมกลางอากาศเพื่อหาอาหารหรือเพื่อร่อนลงเกาะตามแหล่งอาศัย นกปากท้าวมีพฤติกรรมการป้องกันอาณาเขตรังในช่วงฤดูผสมพันธุ์และอาณาเขตที่มันใช้เกาะอาศัยในช่วงฤดูอื่น (โอบาส, 2543) ชนิดอาหารมีรายงานที่แตกต่างกันเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งกล่าวว่านกปากท้าวกินหอยโข่งเป็นอาหารเท่านั้น (สมทบ, 2509 ; กองอนุรักษ์สัตว์ป่า, 2521 ; บำรุง, 2526 ; นุบผา, 2529) อีกกลุ่มรายงานถึงชนิดอาหารของนกปากท้าวไว้หลายชนิด คือ ปลา ปู กบ เขียด แมลง ตัวหนอน ู และสัตว์เลื้อยคลานอื่นๆ (วีรยุทธ, 2528 ; โอบาส. 2543 ; Wildash, 1968) และยังมีรายงานอีกด้วยว่านกปากท้าวกินหูก้า ใบข้าว และ filopaludina snails (Poonswad, 1979) จากการศึกษาของเกรียงศักดิ์ (2531) พบว่าลูกนกปากท้าวกินหอยโข่งและหอยน้ำจืดฝาดเดียวชนิดอื่น ๆ ส่วนนกตัวเต็มวัยกินหอยโข่ง หอยน้ำจืดฝาดเดียวขนาดใหญ่ชนิดอื่น ๆ และกุ้งแม่น้ำ อาหารหลักของนกปากท้าวในปัจจุบันคือหอยเชอรี่ ซึ่งเป็นหอยโข่งชนิดหนึ่งที่มีผู้นำเข้ามาจากต่างประเทศ (โอบาส, 2543)

พฤติกรรมการกินอาหาร นกปากห่างจะบินไปหาอาหารตามแหล่งน้ำ เช่น ทุ่ง บึง หนอง ทั้งที่ใกล้และไกลจากแหล่งอาศัยซึ่งบางครั้งไกลกว่า 100 กิโลเมตร ก่อนลงไปยังแหล่งอาหารจะบินร่อนเป็นวงกลมกลางอากาศ เพื่อสำรวจความปลอดภัยและปริมาณอาหาร เมื่อแน่ใจว่าปลอดภัยและมีอาหารเพียงพอจึงบินลงและเดินหาอาหารไปตามชายน้ำซึ่งไม่ลึกมากนัก นอกจากนี้มันยังชอบลงหากินบริเวณนาที่ไถพรวนใหม่ๆ และบางครั้งก็เดินตามคนหรือรถไถนาเพื่อกินสัตว์น้ำและแมลงด้วย (โสภาส, 2543)

วิธีกินหอยโข่งของนกปากห่าง เกรียงศักดิ์ (2531) กล่าวว่า นกปากห่างคาบหอยโข่งในลักษณะที่ปากบนคาบอยู่บนเปลือกด้านข้างลำตัวหอยโข่ง ส่วนปากล่างคาบอยู่ที่ฝาปิดปาก (operculum) นกจะขยับปากกระทบเปลือกและฝาปิดปากของหอยโข่งถี่ๆ ในความถี่ของการขยับปากช่วงหนึ่งจะทำให้ฝาปิดปากของหอยโข่งเริ่มเผยออก ช่วงนี้เองนกปากห่างก็สอดปากล่างเข้าไปใต้ฝาปิดปากหอย จากนั้นลดปากบนลงมาคาบฝาปิดปากหอยไว้เฉยๆ โดยวิธีผกทั้งตัวและคอขึ้น-ลงเล็กน้อยเปลือกหอยโข่งก็หลุดออกไป

4 จากการศึกษาของไกรรัตน์ (2551) บริเวณบึงบอระเพ็ด จ.นครสวรรค์ สามารถสรุปได้ว่าพฤติกรรมการกินอาหารของนกปากห่างเริ่มหากินตั้งแต่รุ่งสางหรือสามารถมองเห็นนกได้ จนกระทั่งไม่สามารถมองเห็นสิ่งใดๆ ได้แล้ว สามารถสรุปอุปนิสัยการกินอาหารของ

นกปากห่างได้ดังนี้ นกปากห่างหาอาหารกินในช่วงกลางวันโดยออกหาอาหารตั้งแต่รุ่งสางจนพลบค่ำ กล่าวคือเมื่อแสงเงินแสงทองเริ่มจับขอบฟ้า นกทยอยบินออกไปหา กิน มักพบหาอาหารอยู่ร่วมกันเป็นฝูงมีจำนวนตั้งแต่ 2 ตัวขึ้นไป บางครั้งพบรวมฝูงกันหา กินมากกว่า 1,000 ตัว พื้นที่หาอาหารของนกปากห่างมีบริเวณกว้าง สามารถบินหาอาหารไปได้ระยะทางไกลๆ โดยลงหา กินตามทุ่งนา หนองน้ำ และตามชายบึง หรือเกาะกลางน้ำที่โผล่ขึ้นมาในช่วงฤดูแล้งของบึงบอระเพ็ด นกปากห่างเดินทางหา กินไปเรื่อยๆ โดยใช้ปากแทงข้างฝาปิดปากหอย เมื่อฝาปิดปากหอยกระเด็นออกมาพร้อมกับเนื้อหอย นกจะจิกตัวหอยสลัดให้ส่วนปลาย (ซี่หอย) หลุดออกไป แล้วจึงกินเนื้อและจะเหลือฝาปิดปากหอยทิ้งไป ในบางครั้งเมื่อหอยที่ได้มีขนาดเล็ก นกจะกินเนื้อหอยพร้อมฝาปิดปากหอย บางกรณีพื้นที่ที่นกหา กินเป็นเลน พอนกปากห่างได้หอยแล้วจะคาบหอยไปหาแอ่งน้ำแล้วนำหอยจุ่มน้ำพร้อมสลัดให้เศษดินหลุดออกจากเปลือกหอย แล้วจึงจิกแทงเปิดฝาปิดปากหอย ในพื้นที่ที่นกหา กินถ้าเป็นบริเวณพื้นน้ำ อัตราการจิก สลัด และกินหอยจะเร็วกว่าพื้นที่ที่เป็นดินเลนหรือพื้นดิน นกปากห่างเริ่มออกหา กินตั้งแต่ออกจากที่เกาะพักนอน โดยหา กินไปเรื่อยๆ และเมื่ออากาศเริ่มร้อนขึ้นหรือเวลาตั้งแต่ 11.00 น. เป็นต้นไปนกจะเริ่มหยุดพักการหา กิน แล้วมีการไชร่ขนและกางปีกผึ่งแดดในบริเวณที่หา กิน ในช่วงบ่ายของวันนกจะหา กินน้อยลง เวลาส่วนใหญ่จะเข้าไปในการยืนพักพร้อมไชร่ขนและกางปีกผึ่งแดด

ฝูงนกปากห่างหา กินตามพื้นที่นาข้าว

ชนิดของอาหาร พฤติกรรมการกินอาหารของนกปากห่างในธรรมชาติ พบว่านกปากห่างกินหอยน้ำจืดเป็นอาหาร ซึ่งคาดว่าจะกินหอยเชอรี่ เนื่องจากว่าหลังจากนกปากห่างได้เคลื่อนย้ายไปจากตำแหน่งที่เฝ้าสังเกตแล้วเข้าไปตรวจสอบพบเปลือกหอยเชอรี่กระจายอยู่ตามพื้นในบริเวณที่นกปากห่างหากิน โดยไม่พบเปลือกของหอยชนิดอื่นปะปน

จำนวนหอยที่นกปากห่างจับกินจะสูงในช่วงเดือนมกราคม-พฤษภาคม หลังจากนั้นจะลดลงและจะเพิ่มขึ้นอีกในเดือนตุลาคม-ธันวาคม ซึ่งในช่วงเวลาที่นกปากห่างจับหอยกินในปริมาณที่สูงจะเป็นช่วงที่นกจับคู่ผสมพันธุ์และเลี้ยงดูลูกนก จึงเป็นไปได้ว่านกต้องการอาหารไปเลี้ยงดูคู่ของมัน รวมทั้งลูกนกที่เกิดใหม่ด้วย ส่วนในเดือนพฤศจิกายน จำนวนหอยที่ถูกจับกินมีค่าต่ำ เนื่องจากช่วงเวลานั้นน้ำได้ท่วมพื้นที่บริเวณบึงบอระเพ็ดรวมถึงพื้นที่รอบๆ ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ทำให้ไม่สามารถติดตามนกได้ การกินอาหารของนกปากห่างใน 1 วัน ตั้งแต่เวลา 06.00-18.00 น. พบนกปากห่างจับหอยกินตั้งแต่ 34-281 ตัว มีค่าเฉลี่ย 122.5 ตัว/วัน หรือ 123 ตัว/วัน

จากการเก็บหอยเชอรี่ในแปลงตัวอย่างขนาด 1 ม. X 1 ม. ในพื้นที่หากินของ นกปากห่าง 3 รูปแบบ คือ ชายน้ำที่ไม่ได้ทำนา แปลงนาข้าวที่เกี่ยวแล้วยังไม่ได้ไถใหม่ และ แปลงนาข้าวที่ไถแล้วยังไม่หว่านเมล็ดข้าว จำนวน 20 แปลง/พื้นที่ ปริมาณของหอยเชอรี่ ในพื้นที่หากินของนกปากห่างพบในพื้นที่แปลงนาข้าวที่ไถแล้วยังไม่ได้หว่านเมล็ดข้าว มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ 2.49 ตัว/ตร.ม. แปลงนาข้าวที่เกี่ยวแล้วยังไม่ได้ไถใหม่ มีค่าเฉลี่ย 1.99 ตัว/ตร.ม. และแปลงชายน้ำที่ไม่ได้ทำนามีค่าเฉลี่ย 1.08 ตัว/ตร.ม. และจะพบหอยเชอรี่ 2.06 ตัว/แปลง โดยพบหอยที่มีขนาดเล็กกว่าปากมากที่สุด รองลงมาคือขนาดเท่ากับปาก และขนาดใหญ่กว่าปากตามลำดับ ซึ่งจะสัมพันธ์ไปในทางเดียวกันกับขนาดของหอยที่นกปากห่างจับกินเป็นอาหาร และในเดือนกรกฎาคมและสิงหาคม พบหอยเชอรี่มากในพื้นที่หากินของนกในพื้นที่ทั้ง 3 รูปแบบ

ขนาดของหอยเชอรี่ที่นกปากห่างเลือกกิน ส่วนใหญ่นกปากห่างเลือกที่จะจับหอยที่มีขนาดเล็กกว่าปากของตัวเองกินเป็นอาหารมากกว่าหอยที่มีขนาดเท่ากับปากและใหญ่กว่าปากตามลำดับ ขนาดของหอยเชอรี่ที่แบ่งออกเป็น 3 ขนาด คือหอยที่มีขนาดใหญ่มีขนาดมากกว่า 3.1 เซนติเมตรขึ้นไป หอยขนาดกลางมีขนาดตั้งแต่ 2.3-3.1 เซนติเมตร หอยขนาดเล็กมีขนาดน้อยกว่า 2.3 เซนติเมตร หอยขนาดต่างๆ เหล่านี้แบ่งออกได้โดยการวัดขนาดความกว้างของปากนกปากห่าง พบว่าความกว้างของปากนกปากห่างอยู่ระหว่าง 2.3-3.1 เซนติเมตร ซึ่งก็คือหอยขนาดกลางหรือหอยที่มีขนาดเท่ากับปากนก เมื่อทำการศึกษาพฤติกรรมการกินอาหารของนกในธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องยากที่จะรู้ขนาดของหอยที่แท้จริงจำเป็นต้องใช้การประมาณจากการเปรียบเทียบกับขนาดของปากนกปากห่าง

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับหอยเชอรี่

การแพร่ระบาดของอย่างรุนแรงของหอยเชอรี่ ช่วงหลายปีที่ผ่านมา ได้สร้างความเสียหายต่อพื้นที่ นาข้าวทั่วประเทศ หอยเชอรี่ชอบกัดกินต้นข้าวระยะ เป็นต้นกล้า และระยะปักดำใหม่ๆ เมื่อข้าวแตกกอ เต็มที่จึงกินน้อยลง มันจะใช้ส่วนขากรรไกร (jaw) กัดใบข้าวส่งเข้าไปในช่องปาก กล้ามเนื้อรอบช่องปากจะ ทำงานให้ส่วนแรดูลา (radula) ซึ่งเป็นแถบเส้นบาง คล้ายโซ่จำนวน 5 แถว เรียงรายด้วยฟันแหลมหลาย ร้อยซี่ ขยับไปมาบดเคี้ยวอาหาร หอยเชอรี่จำนวน 12,800 ตัว สามารถกินข้าวในนา 1 ไร่ หมดภายใน คืนเดียว นอกจากข้าว หอยเชอรี่ยังกินพืชน้ำได้เกือบ ทุกชนิดที่มีใบอ่อนนิ่ม สำหรับต่างๆ รวมถึงซากสัตว์ ที่เน่าเปื่อยในน้ำ หอยเชอรี่สามารถกินได้รวดเร็ว ใน ปริมาณเฉลี่ยวันละ 50 เปอร์เซ็นต์ของน้ำหนักตัว และ กินอาหารได้ตลอดเวลา 24 ชั่วโมง หอยเชอรี่เป็นสัตว์ พื้นเมืองของทวีปอเมริกาใต้ แถบประเทศชิลี อาร์เจนตินา สุรินัม โบลิเวีย บราซิล ปารากวัย อุรุกวัย ในแถบทวีปอเมริกาเหนือ เช่น สหรัฐพลอร์ติดา และเท็กซัสของสหรัฐอเมริกา ในแถบอเมริกากลาง เช่น จาไมก้า คิวบา ตรินิแดด โดมินิกัน เป็นต้น

หอยเชอรี่ถูกนำเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2525-2526 เพื่อมาทำฟาร์มเลี้ยงส่งขายประเทศญี่ปุ่น และขายเป็นสัตว์เลี้ยงประดับตู้ปลา ที่ตลาดนัด สวนจตุจักร ภายหลังผู้เลี้ยงหาตลาดไม่ได้ ประกอบ กับหอยขยายพันธุ์อย่างรวดเร็วจนมีปริมาณมาก จึง ถูกนำไปปล่อยลงแม่น้ำลำคลอง การแพร่กระจายของ หอยเชอรี่ในนาข้าว พบเป็นครั้งแรกตอนต้นปี พ.ศ. 2530 ในแปลงนาทดลองของสถานีทดลองข้าวบางเขน กรมวิชาการเกษตร จนกระทั่งต้นปี พ.ศ.2531 ประชากร หอยเชอรี่เพิ่มมากขึ้น และทำลายต้นข้าวในแปลง ทดลองของสถานีเสียหายทั้ง 100 ไร่

ข้อมูลจากกรมส่งเสริมการเกษตรระบุว่า ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2531 ได้รับความเสียหายจากการระบาดของหอยเชอรี่ในนาข้าวท้องที่หมู่ 7 ตำบลศิระชะจรเข้ชั้น้อย อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ตามด้วยอำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ต่อมาเกิดอุทกภัยขึ้นในปี พ.ศ. 2533 หอยเชอรี่ได้ระบาดทำความเสียหายในท้องที่ 8 จังหวัด พื้นที่ 23,086 ไร่ และระบาดเพิ่มขึ้นทุกๆ ปี กระทั่ง พ.ศ. 2538 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในประเทศไทย ทำให้หอยเชอรี่แพร่ระบาดทำความเสียหายในท้องที่ 27 จังหวัด พื้นที่ 403,896 ไร่ และขยายการระบาดในปี พ.ศ. 2539 ในท้องที่ 30 จังหวัด มีพื้นที่ได้รับความเสียหาย 459,229 ไร่ ข้อมูลจากรายงานการระบาดของหอยเชอรี่ของกรมส่งเสริมการเกษตรประจำเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2543 สรุปสถานการณ์การระบาดของหอยเชอรี่ระหว่างเดือนพฤษภาคม - กันยายน 2543 พบว่าหอยเชอรี่ระบาดในพื้นที่ 60 จังหวัด พื้นที่เสียหายจำนวนมากถึง 5,548,726 ไร่ โดยจังหวัดที่มีพื้นที่เสียหายมากในลำดับต้นๆ ได้แก่ จังหวัดสุพรรณบุรี สุโขทัย อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร ปทุมธานี ขอนแก่น พิษณุโลก เชียงใหม่ และศรีสะเกษ

นอกจากประเทศไทย หอยเชอรี่ยังระบาดไปทั่วเอเชีย ทั้งที่ประเทศญี่ปุ่น ไต้หวัน จีนแผ่นดินใหญ่ กัมพูชา มาเลเซีย เวียดนาม ฟิลิปปินส์ ฮองกง ซึ่งหลายประเทศเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของโลก การที่หอยเชอรี่เป็นศัตรูพืชที่สำคัญของข้าว เพราะหอยเชอรี่แพร่กระจายเร็วมาก ลักษณะทางชีววิทยาของมันเกื้อหนุนต่อการเพิ่มจำนวนประชากรมาก เช่น จำนวนไข่ที่ออกต่อครั้งสูงมาก ไข่ใช้เวลาในการฟักเป็นตัวเร็ว หอยเชอรี่มีลักษณะคล้ายหอยโข่งพื้นเมืองของไทย เป็นหอยฝาเดียว เปลือกค่อนข้างกลมใหญ่ผิวเรียบสีเหลืองปนน้ำตาล มีร่องลึกเป็นเกลียววนขวา ลำตัวนุ่ม มีตา หนวด ปาก และกลัมน้ำที่ใช้เป็นเท้า มีส่วนฝาปิดเป็นแผ่นแข็ง ซึ่งตัวหอยสามารถหลบเข้าอยู่ในเปลือก แล้วปิดฝาเพื่อป้องกันอันตราย หอยเชอรี่ที่ระบาดอยู่ในนาข้าวประเทศไทยมี 3 ชนิด คือ *Pomacea canaliculata*, *P. insularis*, *Pomacea* sp.

ไข่หอยเชอรี่ มีสีชมพูสดดูสวยงามเกาะติดกันเป็นกลุ่มยาว 5-8 เซนติเมตร แต่ละกลุ่มประกอบด้วยไข่ประมาณ 300-3,000 ฟอง ขึ้นกับขนาดของแม่หอย ไข่แต่ละฟองมีเส้นผ่านศูนย์กลาง 2.0-2.5 มิลลิเมตรเป็นก้อนสีชมพู ขณะที่หอยไข่พื้นเมืองมีไข่เพียง 200-300 ฟองเท่านั้น ไข่ที่มีสีชมพูสดจะซีดจางลงจนเกือบเป็นสีขาวภายใน 7-12 วัน แล้วแตกออก ลูกหอยภายในซึ่งมีขนาดเท่าหัวเข็มหมุดเล็กๆ หนักประมาณ 1.7 มิลลิกรัม และมีลักษณะเหมือนตัวแม่ทุกอย่าง แต่เปลือกนิ่ม จะร่วงลงน้ำเริ่มกินพืชพวกสาหร่ายต่างๆ แล้วเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยเปลือกจะแข็งหลังหล่นลงน้ำ 2 วัน และเริ่มคืบคลานได้เมื่อมีขนาด 2-5 มิลลิเมตร รวสามเดือนก็โตเต็มวัย สามารถผสมพันธุ์ได้ อัตราการฟักของไข่สูงมากคือ 77-91 เปอร์เซ็นต์ ที่อุณหภูมิประมาณ 34 องศาเซลเซียส หลังจากวางไข่ 4-10 วัน ตัวเมียจะสามารถวางไข่ได้อีก และสามารถวางไข่ได้ตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในฤดูฝนจะวางไข่ถึง 10-14 ครั้งต่อเดือน ตลอดอายุขัย 2-3 ปี นอกจากนั้นยังสามารถทนแล้งด้วยการจำศีลได้เป็นเวลานาน ผังใต้ดินระดับตื้นๆ ในนาข้าว หมุนตัวลง ปิดฝา หอยเชอรี่สามารถจำศีลได้นาน 5-6 เดือน และในห้องปฏิบัติการ พบว่าการทดลองผ่านไปกว่า 16 เดือน หอยเชอรี่ยังมีอัตราการรอดตายกว่าร้อยละ 7 แม้แต่ในน้ำเน่าหอยเชอรี่ก็สามารถอยู่ได้ เพราะมีอวัยวะเรียกว่าท่อไซฟอน ยื่นขึ้นมารับอากาศบนผิวน้ำ จากการที่แพร่พันธุ์ได้รวดเร็ว กินเก่ง ทนทาน หอยเชอรี่จึงแพร่ระบาดไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว ไม่เพียงสร้างความเสียหายแก่นาข้าวเท่านั้น ยังคุกคามระบบนิเวศดั้งเดิมอีกด้วย จากการสกัดสารอินทรีย์ในน้ำมาเลี้ยงตัวเองมากเกินไป จนแทบไม่เหลือไปถึงแพลงตอนสัตว์ ปริมาณแพลงตอนสัตว์ ซึ่งเป็นอาหารของสัตว์น้ำชั้นสูงอื่นๆ พลดอยลดลง นอกจากนั้นยังแย่งกินพืชน้ำและสาหร่ายจากปลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากหอยไข่พื้นเมือง ซึ่งต้องการอาหารคล้ายกัน ทำให้ทุกวันนี้หอยไข่ไทยลดหายไปจากที่อยู่เดิมอย่างรวดเร็ว

การผสมพันธุ์

นกปากห่างผสมพันธุ์ในช่วงฤดูหนาวระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ทำรังรวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ โดยเฉพาะที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดไผ่ล้อม อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี สร้างรังบนต้นไม้ เช่น ยางนา ลำโพง จามจุรี กอไผ่ เป็นต้น ในกิ่งหนึ่งมักมีนกทำรังเป็นจำนวนมากและอาจมีนกชนิดอื่น เช่น นกยาง นกกระสา ทำรังร่วมอยู่ด้วย ก่อนสร้างรังจะจับคู่และเกี้ยวพาราสีกันจากนั้นมันจึงเลือกสถานที่ทำรัง ช่วยกันหาวัสดุและสร้างรังเป็นแบบง่ายๆ ใช้วัสดุ ได้แก่ กิ่งไม้ เถาไม้ ต้นหญ้า มาวางซ้อนกันตามกิ่งไม้และง่ามไม้ แล้วทำแอ่งตรงกลางเพื่อรองรับไข่โดยทั่วไปรังมีเส้นผ่านศูนย์กลางขอบนอก 40-50 ซม. เส้นผ่านศูนย์กลางขอบใน 27-32 ซม. และแอ่งตรงกลางลึก 5-10 ซม. (โอภาส, 2543)

ไข่สีขาว ไม่มีจุดหรือลาย บางฟองมีผงสีขาวลักษณะคล้ายผงชอล์กปกคลุมบางส่วน มีขนาดเฉลี่ย 40.2 x 56.8 ซม. และมีน้ำหนักเฉลี่ย 47.3 กรัม รังมีไข่ 1-5 ฟอง โดยพบ 4 ฟองบ่อยที่สุด นกปากห่างจะวางไข่ในช่วงเช้าของทุกวันจนครบรัง ทั้งสองเพศผลัดกันฟักไข่ตั้งแต่ออกไข่ฟองแรก ใช้เวลาฟักไข่ประมาณ 27-29 วัน (โอภาส, 2543 ; Lauhachinda, 1969 ; Poonswad, 1979)

13

ลักษณะของนกปากห่างวัยเด็ก

ลูกนกจะออกจากไข่เองโดยใช้ฟันเจาะเปลือกไข่ ลูกนกแรกเกิดมีขนอุยสีขาว ปกคลุมลำตัวบางส่วนทางลำตัวด้านบน ขาและนิ้วยังไม่แข็งแรงพอจะยืนหรือเดินได้ ในช่วงนี้ พ่อแม่จะช่วยกันดูแลด้วยการกกลูกนกไว้ใต้ปีกหรือใต้ท้องเพื่อให้ความอบอุ่น หรืออาจกางปีกป้องกันแสงแดดเมื่อมีแสงจ้าส่องลูกนก นอกจากนี้ยังช่วยกันหาอาหารมาป้อนในขณะที่ ตัวใดตัวหนึ่งไปหาอาหาร อีกตัวหนึ่งจะเฝ้าดูแลลูกในรัง สำหรับการป้อนอาหาร พ่อแม่นก จะสำรวจอาหารไว้ที่พื้นรังให้ลูกนกจิกกินเอง อายุประมาณ 50 วันลูกนกจะแข็งแรงและบินได้ จากนั้นจะทิ้งรังไป แต่ยังคงเกาะตามกิ่งไม้บริเวณใกล้เคียงเพื่อพักผ่อนและนอนหลับ (โอบาส, 2543) แต่จากการศึกษาของ Lauhachinda (1969) พบว่าลูกนกเริ่มหัดบินเมื่อ อายุ 40 วัน โดยพ่อแม่จะดูแลลูกนกอยู่จนอายุประมาณ 2 เดือน และพบว่านกปากห่างมี นิสัยในการวางไข่ให้ครบรังอยู่เสมอ ถ้ามีไข่บางฟองร่วงหล่นออกจากรัง

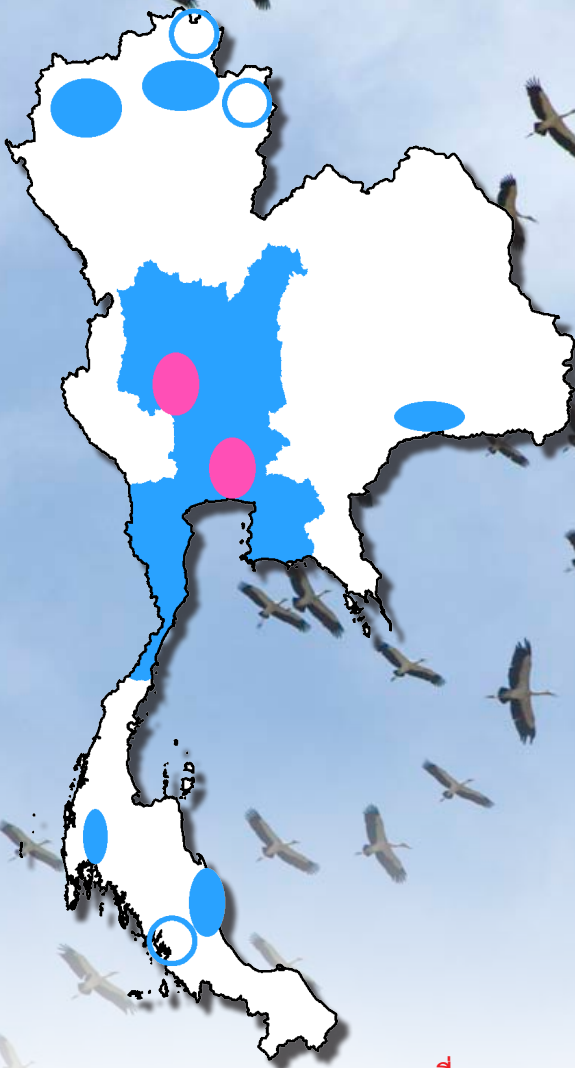
การแพร่กระจายตามแหล่งภูมิศาสตร์

14

นกปากห่างมีแหล่งกระจายพันธุ์ในซีลอน อินเดีย ศรีลังกา บังคลาเทศ ปากีสถาน เมียนมาร์ ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม และคาบสมุทรมอินโดจีน (กองอนุรักษ์สัตว์ป่า, 2521 ; บำรุง, 2526 ; โอภาส, 2526 , 2543 ; บุปผา, 2529 ; Riley, 1958) เคยมีการสันนิษฐานกันว่า เป็นนกประจำถิ่นในประเทศเมียนมาร์ แต่ยังไม่มีการพบร่องรอยที่นั่นเลย (บุปผา, 2529) พื้นที่ทำรังวางไข่ของนกปากห่างในแหล่งต่าง ๆ ที่มีผู้รายงานไว้คือ ในซีลอน (Henry, 1955) Banerjee (International Council for Bird Preservation, 1984) สำหรับแหล่งทำรังวางไข่ในประเทศไทยในอดีตอยู่ที่วัดไผ่ล้อม จังหวัดปทุมธานี (บุปผา, 2529 ; เกรียงศักดิ์, 2531 ; โอภาส, 2543) วัดตาลเอน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (โอภาส, 2543 ; International Council for Bird Preservation, 1984) และที่ท่าเสด็จ จังหวัดสุพรรณบุรี (ชาติรีและสมบัติ, 2526 ; โอภาส, 2543)

แหล่งกระจายในประเทศไทย

นกปากห่างมีแหล่งหากินกระจายทั่วไปในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศ โดยส่วนใหญ่จะพบได้ในภาคกลาง และอาจพบได้ทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ (โอภาส, 2543) แหล่งกระจายที่มีผู้รายงานไว้ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ราชบุรี เพชรบุรี สงขลา (Thailand Institute of Scientific and Technological Research, 1982) ปทุมธานี พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สุพรรณบุรี นครปฐม สิงห์บุรี นครสวรรค์ (บุปผา, 2529) ชัยนาท ชัยภูมิ (สมทบ, 2526)

แผนที่การกระจายของนกปากห่าง (จารุจินต์และคณะ, 2555)

เส้นทางอพยพและการเคลื่อนย้าย

ในอดีตนกปากห่างเป็นนกอพยพมาทำรังวางไข่ในประเทศไทย มีทิศทางการอพยพในทิศตะวันตก-ตะวันออก หรือจากอินเดียและบังคลาเทศมายังประเทศไทยและกัมพูชา แต่ปัจจุบันมีนกปากห่างจำนวนมากที่คงอยู่ในประเทศไทยตลอดทั้งปี เช่น วัดตาลเอน อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และที่ทำเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี มีนกปากห่างนับพันตัวมาเกาะนอนหลับในช่วงเย็นและกลางคืนในช่วงนอกฤดูผสมพันธุ์ แต่เมื่อเข้าฤดูหนาวซึ่งเป็นช่วงฤดูผสมพันธุ์ นกเหล่านี้ส่วนหนึ่งจะสมทบกับพวกนกที่อพยพมา สร้างรังวางไข่ที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดไผ่ล้อมและอีกส่วนหนึ่งซึ่งมีจำนวนไม่น้อยเช่นเดียวกันยังคงทำรังวางไข่ที่วัดตาลเอนและที่ทำเสด็จ นอกจากสถานที่ดังกล่าวแล้ว อาจพบได้ทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ (โอภาส, 2543)

จากการศึกษาเส้นทางการอพยพของนกปากห่างโดยสมทบ(2526) และ McClure (1974) โดยการจับนกปากห่างที่วัดไผ่ล้อมสวนปลอกขา (Banding) พบว่าส่วนใหญ่จะบินร่อนเท่านั้นที่พากันบินออกไปไกลๆ ตามหลักของการแพร่กระจาย (Dispersal) ทิศทางการบินมุ่งไปทางเหนือ ตะวันออก และตะวันตกเฉียงเหนือ ไม่ปรากฏว่าบินลงทางใต้ และพบว่านกปากห่างใช้เส้นทางอพยพทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือมากกว่าเส้นทางอื่นๆ โดยบินจากวัดไผ่ล้อม จังหวัดปทุมธานี ผ่านประเทศพม่าไปยังบังคลาเทศ ระยะทางไม่ต่ำกว่า 2,000 กิโลเมตร ใช้เวลาการบินน้อยกว่าหนึ่งเดือน สำหรับในช่วงฤดูผสมพันธุ์วางไข่และเลี้ยงดูลูกอ่อนในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงมิถุนายน ยังพบว่านกปากห่างบินจากวัดไผ่ล้อมไปถึงชัยนาท ชัยภูมิ และนครสวรรค์ และมีการรายงานว่าลูกนกที่ติดปลอกขาไว้ตัวหนึ่งถูกจับได้ที่วัดไผ่ล้อมในฤดูผสมพันธุ์ถัดไป

บุบผา(2529) กล่าวว่า เมื่อถึงปลายฤดูฝน ในช่วงต้นฤดูหนาว รวบรวมได้เดือนตุลาคมหรือต้นเดือนพฤศจิกายน นกปากห่างเริ่มอพยพกลับมาที่วัดไผ่ล้อม แต่ก็ขึ้นกับปัจจัยหลายประการ เช่น อุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝน ความแห้งแล้ง และความอุดมสมบูรณ์ ฉะนั้นการอพยพมาที่วัดไผ่ล้อมจึงไม่ตรงกันทุกปี บางปีอพยพมาในเดือนตุลาคม บางปีอพยพมาในเดือนพฤศจิกายน เป็นต้น เมื่อสร้างรังวางไข่และเลี้ยงลูกนกจนแข็งแรงพอที่จะอพยพได้แล้วก็อพยพกลับไปอินเดียและบังคลาเทศ พร้อมกับนกกลุ่มใหญ่ต่อไป ในปัจจุบันมีการอพยพไปและกลับมาเป็นกลุ่ม หลายกลุ่มไม่พร้อมกัน เนื่องจากนกเจริญเติบโตไม่พร้อมกัน ลูกนกที่เกิดก่อนก็อพยพไปก่อน ส่วนลูกนกที่เกิดทีหลังพ่อแม่และแม่นกจะดูแลอยู่จนกว่าจะอพยพไปจากวัดไผ่ล้อมได้

การศึกษาเรื่องประชากรของนกปากห่าง

ประชากรของนกปากห่างในอดีต

จากการศึกษาประชากรนกปากห่างของบุบผา (2541) โดยการนับจำนวนของนกปากห่างในพื้นที่ 4 แห่ง คือ วัดไผ่ล้อมและวัดอัมพวราราม จังหวัดปทุมธานี ท่าเสด็จ จังหวัดสุพรรณบุรี ลาดกระบัง จังหวัดกรุงเทพมหานคร และวัดตาลเอน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระหว่างปี พ.ศ. 2512-2540 จำนวนรังนกปากห่างในปี พ.ศ. 2512 กับปี พ.ศ. 2522 มีความแตกต่าง 6,425 รัง เพิ่มขึ้นร้อยละ 97.57 ในระยะเวลา 10 ปี และในช่วง 20 ปี จากเริ่มสำรวจจำนวนรัง เพิ่มขึ้นร้อยละ 341.89 มีข้อสังเกตว่าการที่จำนวนรังของนกปากห่างลดน้อยลงไปในอกจากสาเหตุอันเกิดโดยปกติธรรมชาติแล้ว ยังมีอีกประการหนึ่งคือ ในฤดูกาลทำรังวางไข่ที่จำนวนรังลดน้อยลงนั้น มีการถางไม้พื้นล่างออกจนเตียนโล่งโดยไม่เหลือไม้พุ่มที่ต่ำกว่า 3 เมตร เลยทำให้นกเกิดความหวาดกลัวเมื่อมีคนเดินไปมาอยู่ในพื้นที่ ธีรารุช(2550) ได้ศึกษาสถานภาพของนกปากห่างที่วัดไผ่ล้อม จากข้อมูลจำนวนรังนกปากห่างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535-2548 พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ เช่น การพัฒนาวัดไผ่ล้อมและวัดอัมพวรารามซึ่งพื้นที่อยู่ติดกัน การตัดถางไม้พื้นล่าง และการเกิดอุทกภัย

ตารางแสดงจำนวนรังนกปากห่างในพื้นที่แหล่งทำรังวางไข่ 4 พื้นที่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512-2540

ปี พ.ศ. / A.D.	ไผ่ล้อม Palom	ท่าเสด็จ Tar-sadet	ลาดกระบัง Lardkrabang	ตาลเอน Tan-En	รวม Total	หมายเหตุ Remark
2512/1969	6,585	-	ไม่มีข้อมูล		6,585	
2522/1979	13,010	-	3		13,013	
2523/1980	12,046	-	10		12,056	
2524/1981	10,476	-	ไม่มีข้อมูล		10,476	
2525/1982	13,210	-	ไม่มีข้อมูล		13,210	
2526/1983	11,300	-	ไม่มีข้อมูล		11,300	
2527/1984	16,806	-	ไม่มีข้อมูล	18	16,806	
2528/1985	14,456	-	ไม่มีข้อมูล	-	14,456	
2529/1986	8,581	-	ไม่มีข้อมูล	-	8,581	ปลายปี 2528
2530/1987	9,317	500	ไม่มีข้อมูล	-	9,817	ไผ่ล้อมถางไม้พื้นล่าง
2531/1988	8,252	2,000	ไม่มีข้อมูล	-	10,252	
2532/1989	16,357	2,362	ไม่มีข้อมูล	-	18,719	กลางปี พ.ศ. 2532
2533/1990	12,501	4,310	ไม่มีข้อมูล	-	16,811	นกอพยพไปจาก
2534/1991	14,866	6,302	3,026	-	24,194	สุพรรณบุรี
2535/1992	5,198	6,685	2,960	-	14,843	
2536/1993	3,560	7,310	4,856	-	15,726	ปลายปี พ.ศ. 2536
2537/1994	* 55	6,985	5,667	-	12,707	มีการตอกเสาเข็ม
2538/1995	11,448	8,660	3,956	-	24,064	สร้างโบสถ์ที่วัดไผ่ล้อม
2539/1996	13,697	6,780	5,658	-	26,135	และวัดอัมพพราราม
2540/1997	14,818	7,885	6,396	-	29,099	พร้อมๆ กัน นกอพยพกลับ ออกไปอยู่นอกพื้นที่

หมายเหตุ การนับจำนวนรังนกในแต่ละปี หมายถึง จำนวนรังนกที่เริ่มทำรังตั้งแต่ต้นฤดูการทำรัง เช่น 2532/1989 หมายความว่า
นกเริ่มทำรังตั้งแต่ปลายเดือนพฤศจิกายน 2531-เดือนพฤษภาคม 2532 จำนวน 16,357 รัง
ที่มา : บุนผา, 2541

แหล่งทำรังวางไข่และประชากรของนกปากห่างในภาคเหนือตอนล่าง

จากการศึกษาจำนวนประชากรของนกปากห่างในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และพื้นที่จังหวัดใกล้เคียง โดยการนับจำนวนรังนกปากห่างทุกรังบริเวณพื้นที่ที่เป็นแหล่งทำรังวางไข่ (breeding colony) ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งนี้ได้นับรังในช่วงที่ลูกนกได้ออกจากรังแล้วทุกรังตลอดพื้นที่ที่เป็นแหล่งทำรังวางไข่ประมาณเดือนเมษายน-มิถุนายน

ผลการสำรวจพื้นที่ที่เป็นแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 จนถึงเมษายน พ.ศ. 2550 พบแหล่งทำรังวางไข่ทั้งหมด 5 แหล่งทำรังวางไข่โดยพบในพื้นที่บึงบอระเพ็ด 3 แหล่งทำรังวางไข่ ได้แก่ แหล่งทำรังวางไข่เขาพนมเศษ แหล่งทำรังวางไข่ประมงเชิงพาณิชย์ และแหล่งทำรังวางไข่แหลมนา พื้นที่บริเวณบ้านบึงน้ำใส อำเภอเมือง 1 แหล่งทำรังวางไข่ และพื้นที่บ้านเขาน้อย อำเภอท่าตะโก 1 แหล่งทำรังวางไข่ นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2550 ยังพบแหล่งทำรังวางไข่ในพื้นที่วนอุทยานไชยบรร อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดพิจิตร 1 แหล่งทำรังวางไข่

จากการนับจำนวนรังของนกปากห่างในแต่ละแหล่งทำรังวางไข่หลังสิ้นสุดฤดูผสมพันธุ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 - พ.ศ. 2550 พบว่ามีจำนวนดังนี้ ในปี พ.ศ. 2547 พบทั้งสิ้น 10,321 รัง ใน 2 แหล่งทำรังวางไข่ ปี พ.ศ. 2548 พบทั้งสิ้น 17,641 รัง ใน 3 แหล่งทำรังวางไข่ ปี พ.ศ. 2549 พบทั้งสิ้น 19,295 รัง ใน 4 แหล่งทำรังวางไข่ และปี พ.ศ. 2550 พบทั้งสิ้น 26,831 รัง ใน 5 แหล่งทำรังวางไข่ โดยในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์พบทั้งสิ้น 8,394 รัง และจังหวัดพิจิตร พบ 18,437 รัง

จากการศึกษาจำนวนประชากรของนกปากห่างมีการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ความแตกต่างระหว่างจำนวนรังในปี พ.ศ. 2547 และ 2548 จำนวนรังเพิ่มขึ้น 7,320 รัง คิดเป็นร้อยละ 70.92 ในปี พ.ศ. 2548 และ 2549 จำนวนรังเพิ่มขึ้น 1,654 รัง คิดเป็นร้อยละ 9.38 ในปี พ.ศ. 2549 และ 2550 จำนวนรังเพิ่มขึ้น 7,536 รัง คิดเป็นร้อยละ 39.06 เมื่อคำนวณจำนวนรังทั้งหมดในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และพิจิตร แต่เมื่อคำนวณเฉพาะในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์พบว่า จำนวนรังลดลง 10,901 รัง คิดเป็นร้อยละ 56.50 ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากในช่วงเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน 2549 จังหวัดนครสวรรค์เกิดอุทกภัย น้ำท่วมในพื้นที่แหล่งทำรังวางไข่ในบริเวณบึงบอระเพ็ดทั้ง 3 แหล่งทำรังวางไข่ และบริเวณบ้านบึงน้ำใส ทั้งนี้เมื่อพิจารณาตั้งแต่ต้นทำการศึกษาคือปี พ.ศ. 2547 จนถึงปี พ.ศ. 2550 จำนวนรังเพิ่มขึ้น 16,510 รัง คิดเป็นร้อยละ 159.97

จำนวนประชากรของนกปากห่างโดยประเมินจากตัวเต็มวัยที่เป็นพ่อ-แม่ คือจำนวนรังคูณด้วย 2 และเมื่อสิ้นสุดฤดูกาลผสมพันธุ์จำนวนประชากรของนกปากห่างประเมินได้จากนกตัวเต็มวัยที่เป็นพ่อ-แม่ และลูกนกที่รอดชีวิตสามารถออกจากรังจำนวน 2 ตัว (Lauhachinda, 1969) คือ จำนวนรังคูณด้วย 4

การเกิดอุทกภัยในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2549 บริเวณบึงบอระเพ็ด และบ้านบึงน้ำใส ระดับน้ำเริ่มท่วมขังตั้งแต่ปลายเดือนกันยายน 2549 จนระดับน้ำท่วมต้นไม้อันแหล่งทำรังวางไข่ที่นกใช้ทำรังจนมิดความสูงของต้นไม้อันทั้งแหล่งทำรังวางไข่ประมงเชิงพาณิชย์ แหล่งทำรังแหลมนา ส่วนแหล่งทำรังวางไข่บ้านบึงน้ำใส น้ำท่วมเช่นเดียวกันต้นไม้อันแหล่งทำรังวางไข่นี้ส่วนใหญ่เป็นต้นคาง (*Albizia lebbekoides* (DC.) Benth.) ซึ่งมีความสูงใหญ่มากกว่าแหล่งทำรังวางไข่อีก 2 แหล่ง ซึ่งต้นไม้อันส่วนใหญ่เป็นต้นจิกนา (*Barringtonia acutangula* (L.) Gaertn.) สำหรับแหล่งทำรังวางไข่เขาพนมเศษ ไม่มีการทำรังวางไข่ของนกเนื่องจากต้นไม้อันที่นกใช้ทำรังถูกตัดโค่นและเผาทิ้ง เพื่อขยายพื้นที่เกษตรกรรมและบางส่วนตายไปในระหว่างที่เกิดน้ำท่วม จากการที่น้ำท่วมในแหล่งทำรังวางไข่เดิม เมื่อถึงเวลาเริ่มต้นฤดูผสมพันธุ์คือในราวเดือนตุลาคม ทำให้มีนกปากห่างบางส่วนมีการไปเสาะแสวงหาแหล่งทำรังวางไข่ใหม่และได้มีการรวมกลุ่มทำรังวางไข่เกิดเป็นแหล่งทำรังวางไข่ใหม่ขึ้น 2 แหล่ง คือ แหล่งทำรังวางไข่บ้านเขาน้อย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของบึงบอระเพ็ดเป็นระยะทางประมาณ 32 กิโลเมตร และแหล่งทำรังวางไข่วนอุทยานไชยบวร ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของบึงบอระเพ็ดเป็นระยะทางประมาณ 65 กิโลเมตร

24

การที่แหล่งทำรังวางไข่เดิมทั้ง 4 แหล่ง คือ แหล่งทำรังวางไข่เขาพนมเศษ แหล่งทำรังวางไข่ประมงเชิงพาณิชย์ แหล่งทำรังวางไข่แหลมนา และแหล่งทำรังวางไข่บ้านบึงน้ำใส มีจำนวนรังของนกปากห่างลดน้อยลงเนื่องจากภาวะน้ำท่วม และแหล่งทำรังวางไข่สูญสลายแล้ว ยังมีปัจจัยหนึ่งที่ทำให้นกปากห่างมีการทำรังวางไข่น้อยก็คือการลดจำนวนลงของต้นไม้อันที่นกใช้ทำรังวางไข่โดยเฉพาะในแหล่งทำรังวางไข่ประมงเชิงพาณิชย์ และแหล่งทำรังวางไข่แหลมนา ต้นไม้อันที่นกใช้ทำรังบางส่วนถูกตัดโค่นออกไปเพื่อการเลี้ยงสัตว์และขยายพื้นที่การเพาะปลูก

การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรของนกปากห่างมีแนวโน้มสูงขึ้น ถึงแม้จะมีการลดลงในแหล่งทำรังวางไข่เดิม แต่นกได้หาแหล่งทำรังวางไข่ใหม่ ส่วนการลดน้อยลงในบางแหล่งทำรังวางไข่นั้น ก็ด้วยเกิดจากปัจจัยบางประการที่ทำให้ นกมีการทำรังวางไข่น้อยลง เช่น การเกิดอุทกภัยการลดน้อยลงของต้นไม้ที่นกใช้ทำรังวางไข่ ซึ่งตรงกับการศึกษาของ บุนผา (2529) และธีราวุธ (2550)

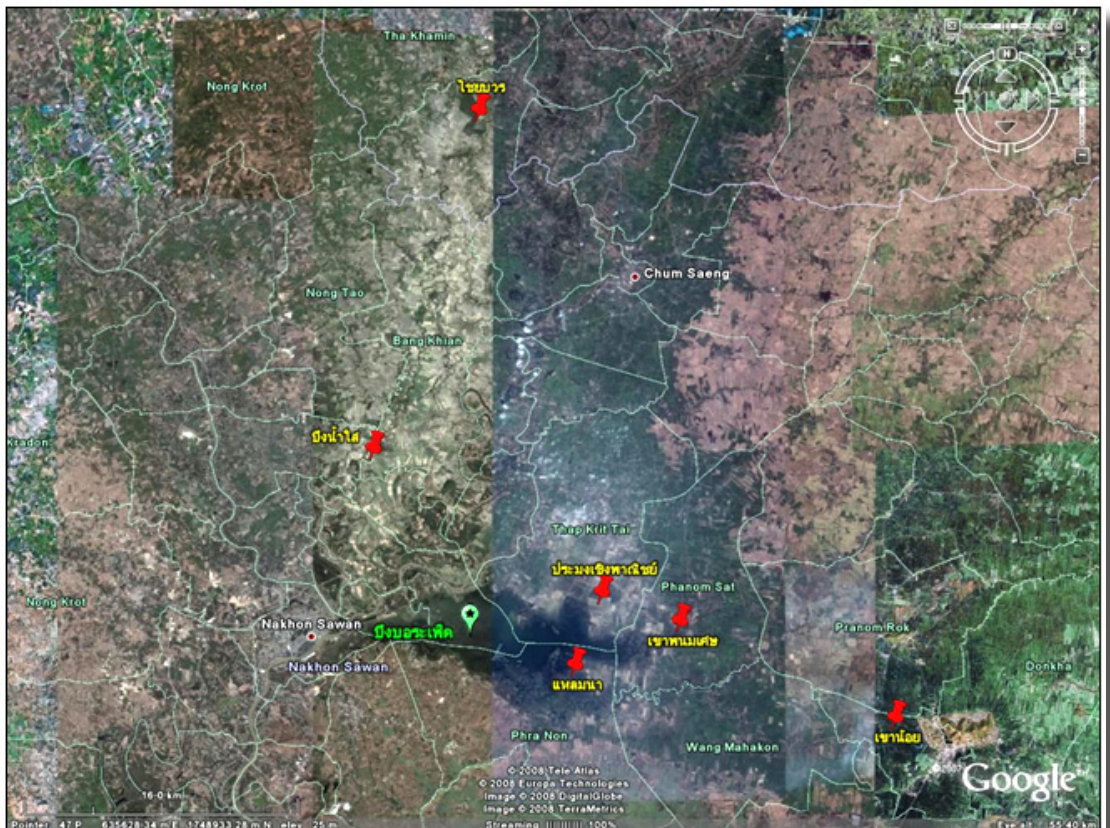
การเกิดเหตุการณ์ที่ผิดปกติ เช่น การเกิดอุทกภัย มีกิจกรรมของมนุษย์ในแหล่งทำรังวางไข่ หรือการรบกวน นกปากห่างในช่วงเริ่มต้นฤดูกาลทำรังวางไข่ เป็นสาเหตุที่ทำให้ นกปากห่างไม่ทำรังวางไข่ในแหล่งทำรังวางไข่เดิม และมีการย้ายหรือขยับไปหาพื้นที่ใหม่เพื่อใช้ในการทำรังวางไข่และมีผลทำให้นกปากห่างเริ่มต้นฤดูกาลทำรังวางไข่ล่าช้า

ในการศึกษาสาเหตุที่ทำให้ นกย้ายแหล่งทำรังวางไข่ คือการเกิดอุทกภัย น้ำท่วมต้นไม้ที่นกใช้ทำรังวางไข่ การเลี้ยงปศุสัตว์ในแหล่งทำรังวางไข่ การทำเกษตรโดยการปลูกแต่งโมติดกับแหล่งทำรังวางไข่ ซึ่งตรงกับการศึกษาของ บุนผา (2541) ที่ระบุถึงสาเหตุที่ทำให้ นกทำรังล่าช้าและจำนวนรังลดน้อยลง คือการถางไม้พื้นล่างในแหล่งทำรังวางไข่ การตอกเสาเข็มเพื่อก่อสร้างโบสถ์ของวัดซึ่งอยู่ติดกับแหล่งทำรังวางไข่ของนก

การเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรของนกปากห่าง จากการศึกษาจำนวนประชากรของนกปากห่างในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดใกล้เคียง จะเห็นได้ว่าจำนวนประชากรของนกปากห่างได้เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากพื้นที่ที่นกปากห่างทำรังวางไข่มีขนาดพื้นที่มากขึ้นจากเพียง 2 แหล่งทำรังวางไข่ในปี พ.ศ. 2547 เป็น 3 แหล่งทำรังวางไข่ในปี พ.ศ. 2548 เป็น 4 แหล่งทำรังวางไข่ในปี พ.ศ. 2549 และเป็น 5 แหล่งทำรังวางไข่ในปี พ.ศ. 2550 แต่เมื่อพิจารณาในแต่ละแหล่งทำรังวางไข่จำนวนประชากรของนกปากห่างที่ทำรังวางไข่กลับลดน้อยลง สาเหตุมาจากการลดขนาดลงของพื้นที่ที่เป็นแหล่งทำรังวางไข่ซึ่งเกิดจากการขยายพื้นที่เกษตรกรรมรุกเข้าไปยังแหล่งทำรังวางไข่ และการเกิดอุทกภัยทำให้ต้นไม้ที่นกใช้ทำรังวางไข่จมอยู่ใต้น้ำ เหลือพื้นที่ให้นกได้สร้างรังเพียงเล็กน้อยทำให้นกปากห่างทำรังวางไข่ได้น้อยลง และมีการเสาะแสวงหาพื้นที่แห่งใหม่ที่มีความเหมาะสมเพื่อใช้ในการทำรังวางไข่ แหล่งทำรังวางไข่หรือถิ่นที่อยู่อาศัยจึงมีความสำคัญมากในการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรของนกปากห่าง

26

ภาพจาก Google Earth

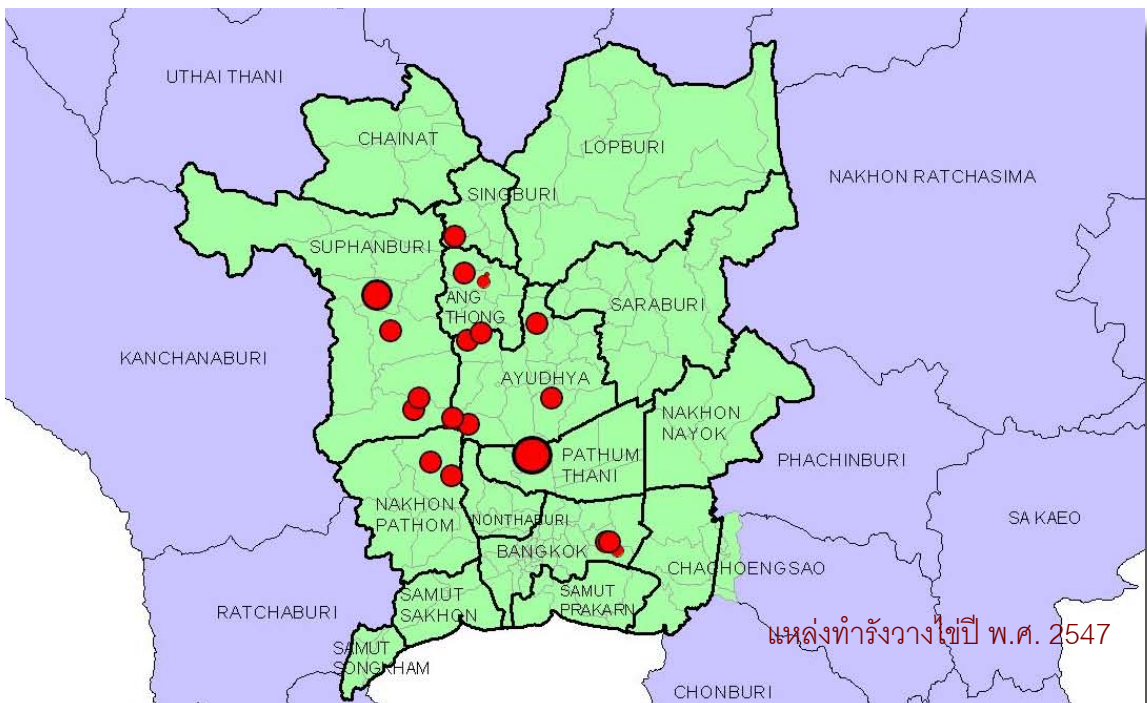

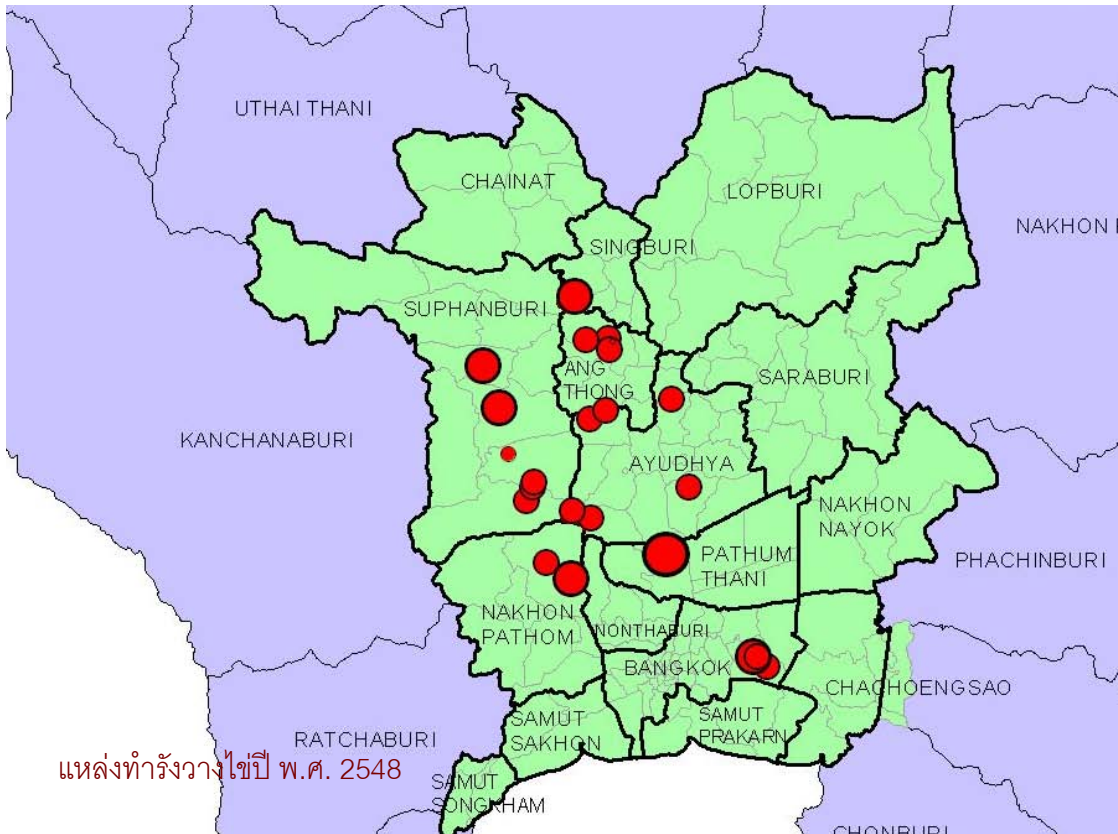
แหล่งทำรังวางไข่ และประชากรของนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง

การศึกษาระหว่างปี พ.ศ. 2547- 2553 สํารวจพบพื้นที่แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง ในพื้นที่ 13 จังหวัด 33 อำเภอ 51 ตำบล โดยพบแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างทำรัง รวมทั้งสิ้น 56 แห่ง (Colonies) ทั้งนี้ในแต่ละปีจะสํารวจพบแหล่งทำรังวางไข่ ตั้งแต่ 20-32 แห่ง หรือเฉลี่ย 25 แห่งต่อปี ในแต่ละปีนกปากห่างอาจทำรังที่เดิมหรือย้ายไปในบริเวณใกล้เคียงหรืออาจย้ายไปทำรังในพื้นที่อื่นขึ้นกับปัจจัยต่างๆ โดยเฉพาะปัจจัยด้านความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร อันได้แก่หอยเชอรี่ ปัจจัยด้านการรบกวนจากมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน และความเสื่อมโทรมของต้นไม้นในพื้นที่ที่นกทำรัง การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมหรือความแห้งแล้งก็มีส่วนทำให้นกปากห่างย้ายแหล่งทำรังวางไข่

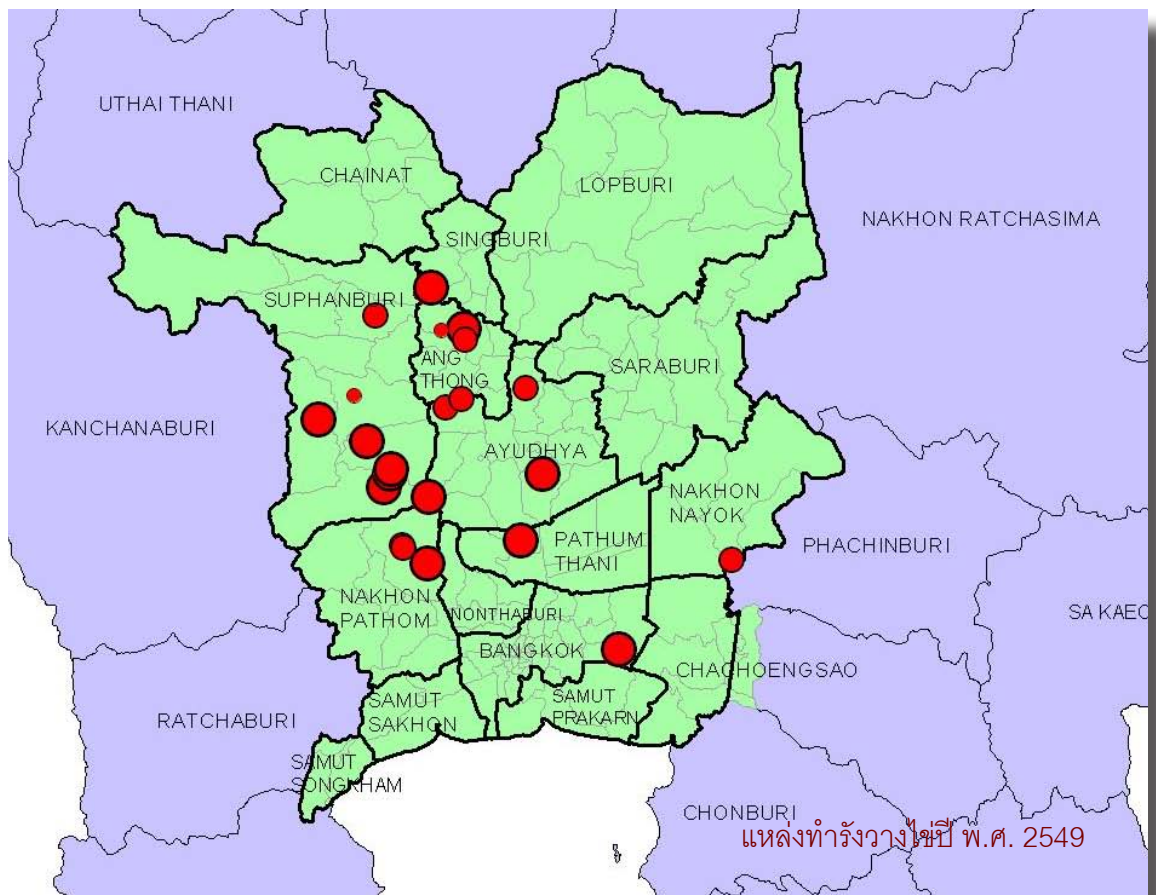
ปี พ.ศ. 2547 พบแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่าง ในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง รวมทั้งสิ้น 20 แห่ง อยู่ในพื้นที่ 7 จังหวัด 14 อำเภอ 18 ตำบล สํารวจนับจำนวนรังได้ทั้งสิ้น 86,641 รัง และสามารถประเมินจำนวนประชากรนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลผสมพันธุ์ ประจำปี พ.ศ. 2547 ได้เท่ากับ 346,564 ตัว โดยพบว่าประชากรกว่าร้อยละ 78 (270,500 ตัว) ทำรังวางไข่อยู่ที่ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดไผ่ล้อม ตำบลบ้านจั่ว อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

28

ปีพ.ศ. 2548 พบแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่าง รวมทั้งสิ้น 23 แห่ง อยู่ในพื้นที่ 8 จังหวัด 14 อำเภอ 21 ตำบล สำนวนจับจำนวนรังได้ทั้งสิ้น 78,363 รัง และสามารถประเมินจำนวนประชากรนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลผสมพันธุ์ประจำปี พ.ศ. 2548 ได้เท่ากับ 313,452 ตัว โดยพบว่าประชากรกว่าร้อยละ 67.3 (210,944 ตัว) ยังคงทำรังวางไข่อยู่ที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดไผ่ล้อม จังหวัดปทุมธานี ทั้งนี้ ประชากรลดลง จากปี พ.ศ. 2547 รวบรวมหมีนตัว อาจสืบเนื่องมาจากการเริ่มมีการจัดการสภาพพื้นที่แหล่งทำรัง ที่วัดไผ่ล้อม และมีการระบาดของโรคไข้หวัดนก และนกปากห่างเริ่มมีการเคลื่อนย้ายแหล่งทำรังวางไข่ออกไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ โดยมีการสำรวจพบแหล่งทำรังวางไข่เพิ่มขึ้น 3 แห่ง ในจังหวัดอ่างทอง และสุพรรณบุรี และประชากรในพื้นที่ดังกล่าวก็เพิ่มขึ้นด้วย

ปี พ.ศ. 2549 พบแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่าง รวมทั้งสิ้น 22 แห่ง อยู่ในพื้นที่ 8 จังหวัด 16 อำเภอ 21 ตำบล สำรวจนับจำนวนรังได้ทั้งสิ้น 86,989 รัง จำนวนประชากรนกปากห่าง เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลผสมพันธุ์ประจำปี พ.ศ. 2549 ประเมินได้เท่ากับ 347,956 ตัว ในภาพรวมประชากรของพื้นที่ที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย ประมาณ 34,500 ตัว แต่ประชากรมีการกระจายตัวออกไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ ทางเหนือ และทางตะวันออกเฉียงใต้ โดยแหล่งทำรังวางไข่ส่วนใหญ่จะมีประชากรประมาณ 5,000-30,000 ตัว โดยพบว่าประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุดยังคงทำรังวางไข่อยู่ที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดไผ่ล้อม จังหวัดปทุมธานี แต่ลดจำนวนลงเหลือเพียง 92,620 ตัว หรือเพียงร้อยละ 26.6 ของประชากรทั้งหมดในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง การเคลื่อนย้ายแหล่งทำรังวางไข่ออกไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ และทางเหนือเริ่มเห็นได้ชัดมากขึ้น เห็นได้จากการสำรวจพบแหล่งทำรังวางไข่แหล่งใหม่ในจังหวัดสุพรรณบุรี และนครปฐม และประชากรในจังหวัดสุพรรณบุรีเพิ่มขึ้นเกือบ 10 เท่า

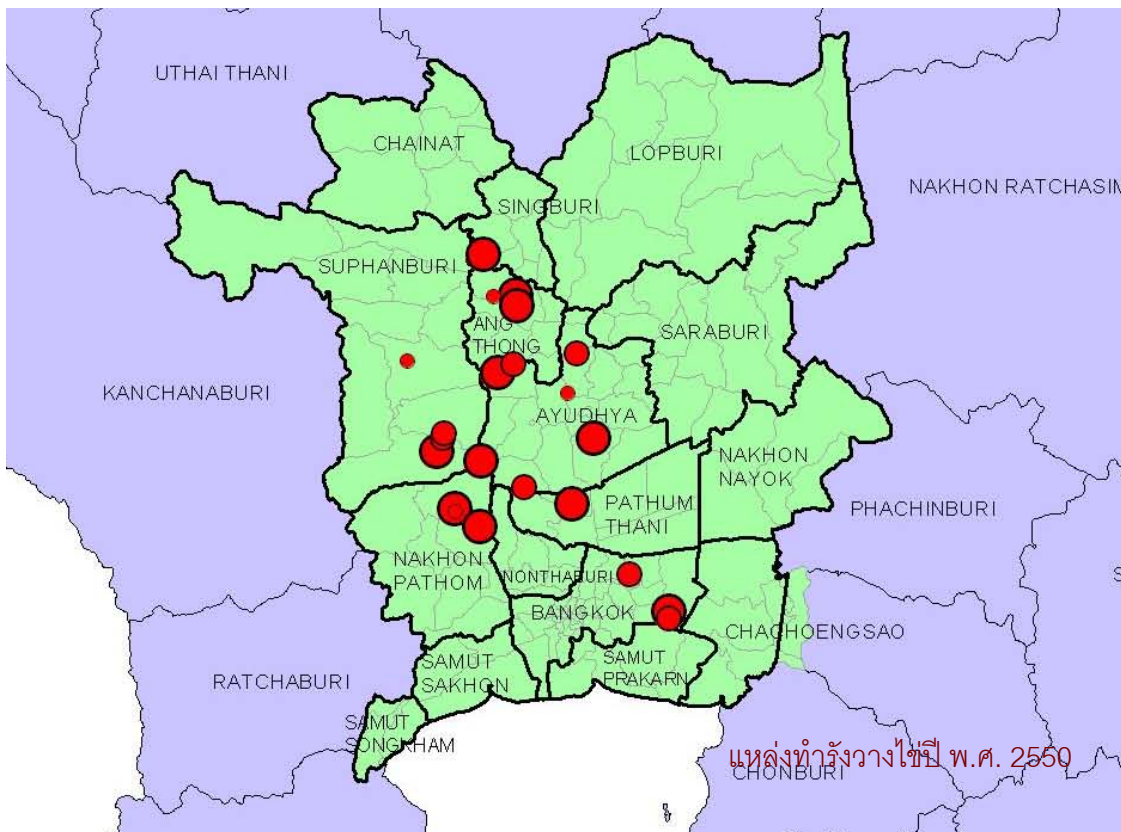
สำหรับจังหวัดอื่น ได้แก่ นครปฐม อ่างทอง สิงห์บุรี และพระนครศรีอยุธยา มีประชากรเพิ่มขึ้นประมาณ 1 เท่า รวมทั้งพบการเคลื่อนย้ายแหล่งทำรังวางไข่ออกไปทางตะวันออกเฉียงใต้อีกด้านหนึ่ง โดยพบแหล่งทำรังวางไข่แหล่งใหม่ในจังหวัดนครนายก ในปีนี้มีแหล่งทำรังวางไข่หลายแห่งไม่พบ นกปากห่างกลับมาทำรัง เนื่องจากพื้นที่ถูกทำลายลงโดยการถางและตัดต้นไม้ออก โดยเฉพาะที่สวนนกพุฒขาว และสวนศรีสิทธิ์ เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร สาเหตุสืบเนื่องมาจากการสร้างสนามบินสุวรรณภูมิ ซึ่งมีความต้องการในการป้องกันปัญหาการรบกวนการบิน และปัญหาความวิตกเกี่ยวกับโรคไข้หวัดนกของประชาชนในพื้นที่ แต่จากการสำรวจพบว่ากลุ่มประชากรดังกล่าวน่าจะเคลื่อนย้ายไปยังแหล่งทำรังที่ทุ่งลำปลาทิว เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร ซึ่งอยู่ใกล้เคียง โดยพบว่าประชากรในแหล่งทำรังดังกล่าวเพิ่มจำนวนขึ้นถึง 20 เท่าหรือราว 20,000 ตัว ซึ่งใกล้เคียงกับจำนวนประชากรที่มีอยู่เดิมในเขตลาดกระบังในปี พ.ศ. 2548 ซึ่งมีอยู่ 18,524 ตัว

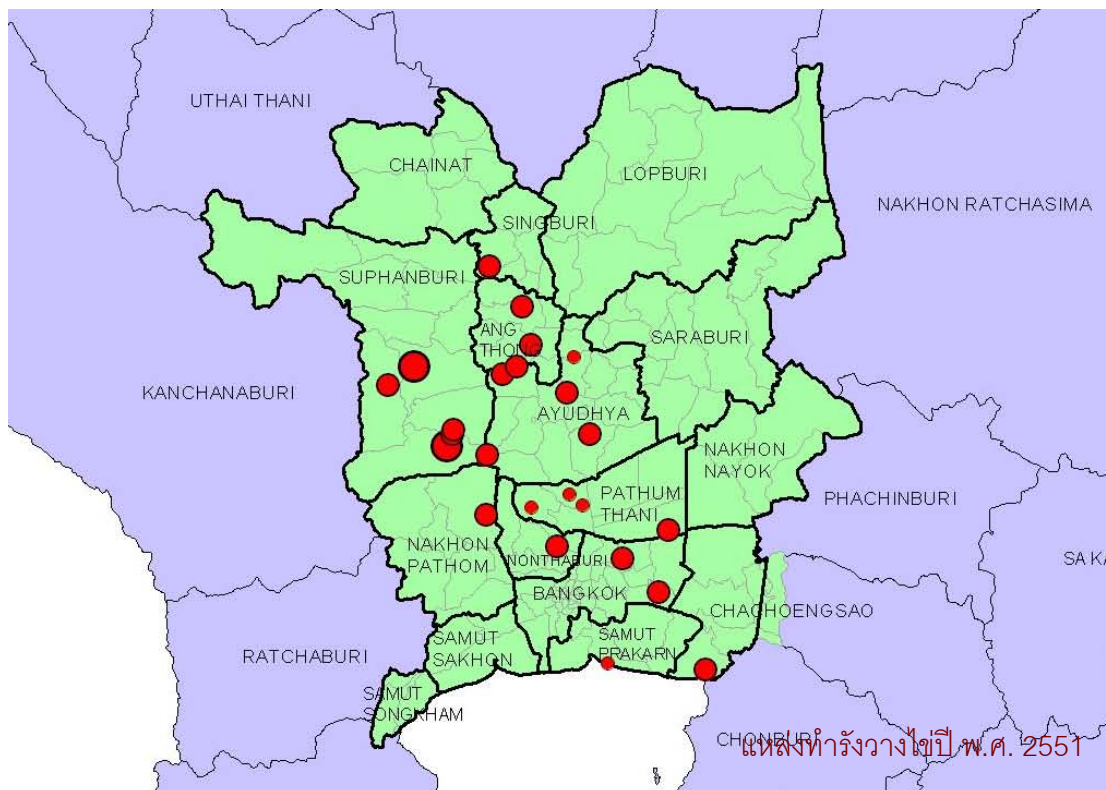

ปี พ.ศ. 2550 ในปีนี้สำรวจพบแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่าง รวมทั้งสิ้น 22 แห่ง อยู่ในพื้นที่ 7 จังหวัด 14 อำเภอ 21 ตำบล สำรวจนับจำนวนรังได้ทั้งสิ้น 87,326 รัง และสามารถประเมินจำนวนประชากรเมื่อสิ้นสุดฤดูกาลผสมพันธุ์ ของนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง ประจำปี พ.ศ. 2550 ได้เท่ากับ 349,304 ตัว ในภาพรวมประชากรของ ที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย ประมาณ 1,348 ตัว มีแหล่งทำรังวางไข่ ด้านตะวันตกเฉียงเหนือหลายแห่งถูกทำลายลง ระหว่างปี พ.ศ. 2549-2550 โดยการถางพื้นที่และตัดต้นไม้ออก โดยเฉพาะในจังหวัดสุพรรณตอนบน ตั้งแต่อำเภอดอนเจดีย์ อำเภอเมืองสุพรรณบุรี อำเภอสามชูก อำเภออู่ทอง และอำเภอบางปลาม้า ปัญหาประชากรที่เพิ่มขึ้น จากเดิมที่เคยมีราวสามหมื่นตัว เพิ่มขึ้นหนึ่งแสนกว่าตัว ในปี พ.ศ. 2549 และนกปากห่าง มักทำรังในบริเวณซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เรือกสวนไร่นา ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ใกล้แหล่ง ชุมชน เมื่อนกมีจำนวนมากขึ้นเป็นสาเหตุทำให้ต้นไม้ พืชผลเสียหาย ทั้งกลืนมูลนกยังสร้างความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชนที่อยู่โดยรอบ ทำให้ทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์นกปากห่าง เริ่มเปลี่ยนไปในทางลบ ประกอบกับเมื่อมีการระบาดของโรคไข้หวัดนกจึงเป็นที่วิตกกังวล กันว่า นกปากห่างอาจเป็นพาหะนำเชื้อได้ จึงมีการร้องเรียนต่อทางราชการ และในที่สุด พื้นที่แหล่งทำรังวางไข่ก็ถูกทำลายลง โดยการถางพื้นที่และตัดต้นไม้ออก บางแห่งประชาชน เดือดร้อนมาก จนมีการดำเนินการใช้รถแมคโครดันถางพื้นที่ออกในขณะที่นกยังทำรังวางไข่อยู่

ในปีนี้จึงพบว่านกปากห่างมีการเคลื่อนย้ายแหล่งทำรังวางไข่จากด้านตะวันตกเฉียงเหนือในจังหวัดสุพรรณบุรี กลับมายังตอนกลางของที่ราบลุ่มภาคกลาง โดยเฉพาะในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยประชากรอีกส่วนหนึ่งเคลื่อนย้ายขึ้นไปทางเหนือในจังหวัดสิงห์บุรี และอ่างทอง สำหรับประชากรกลุ่มใหญ่ที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดไผ่ล้อม จังหวัดปทุมธานี ยังคงลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง ในปีนี้ประชากรเหลือเพียง 81,232 ตัว ซึ่งคาดว่าน่าจะมีการเคลื่อนย้ายแหล่งทำรังวางไข่ออกไปทางตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งพบแหล่งทำรังวางไข่แหล่งใหม่ในกรุงเทพมหานคร ที่เขตลาดกระบัง และเขตคลองสามวา ที่น่าสังเกตคือมีเริ่มมีการสำรวจพบนกปากห่างอพยพเคลื่อนย้ายไปยังภาคเหนือตอนล่าง ในจังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร และพิษณุโลกมากขึ้น เนื่องจาก เมื่อเดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคม พ.ศ. 2549 ก่อนฤดูกาลทำรังวางไข่ของนกปากห่าง เกิดน้ำท่วมในภาคเหนือ และหลังน้ำลดมีการขยายพื้นที่ทำนาเพิ่มขึ้นทำให้มีอาหารอุดมสมบูรณ์ และการถูกทำลายพื้นที่ทำรังหลายแห่งทั้งมีการไถนรก รบกว่นไม่ให้ทำรังวางไข่ ในหลายท้องที่ของจังหวัดสุพรรณบุรี และพระนครศรีอยุธยา และนครปฐม นกจึงอพยพขึ้นไปหากินและทำรังในภาคเหนือตอนล่างมากขึ้น

ปี พ.ศ. 2551 ผลการสำรวจพบแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่าง รวมทั้งสิ้น 24 แห่ง อยู่ในพื้นที่ 10 จังหวัด 20 อำเภอ 24 ตำบล ในปีนี้ประชากรนกปากห่าง ในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างลดลงมาก โดยสำรวจนับรังนกได้เพียง 21,531 รัง ซึ่งประเมินจำนวนประชากรเมื่อสิ้นสุดฤดูกาลผสมพันธุ์ได้เท่ากับ 86,124 ตัว สาเหตุน่าจะเกิดจากการเกิดอุทกภัยจากอิทธิพลของพายุไต้ฝุ่นเลกี เมื่อปลาย ปี พ.ศ. 2550 ทำให้เกิดฝนตกหนักติดต่อกันในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ภาคเหนือ และภาคกลาง ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมหนักทำให้นกไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างรังวางไข่ ทั้งในจังหวัดนครปฐม และสุพรรณบุรีทางตอนล่างก็มีการถางพื้นที่และตัดต้นไม้ออก มีการไถนรก ระบายน้ำไม่ให้นกทำรัง ทำให้การทำรังวางไข่ล้มเหลว นกปากห่างจึงเคลื่อนย้ายขึ้นไปยัง ตอนเหนือของจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งได้สำรวจพบแหล่งทำรังแหล่งใหม่ที่ทุ่งสระแก้ว จังหวัดสุพรรณบุรี จะเห็นได้ว่าในปีนี้ทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์นกปากห่างเปลี่ยนไปในทางลบมากขึ้นเรื่อยๆ ประชาชนรู้สึกเดือดร้อน รำคาญ กับการที่มีนกมาอาศัยใกล้แหล่งชุมชน และยังวิตกกังวลว่าอาจเป็นพาหะนำโรคไข้หวัดนก ทำให้มีการรบกวนการทำรังของนกปากห่างเพื่อให้นกย้ายไปที่อื่น

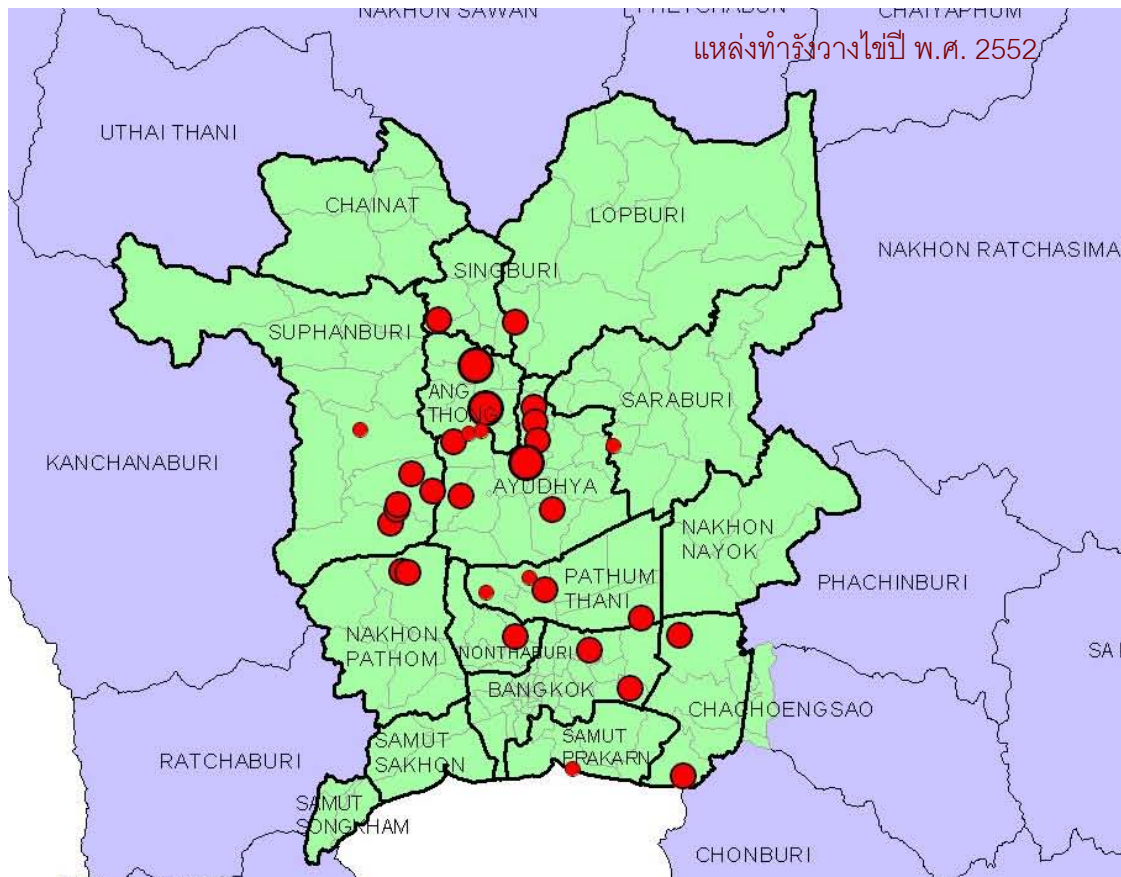

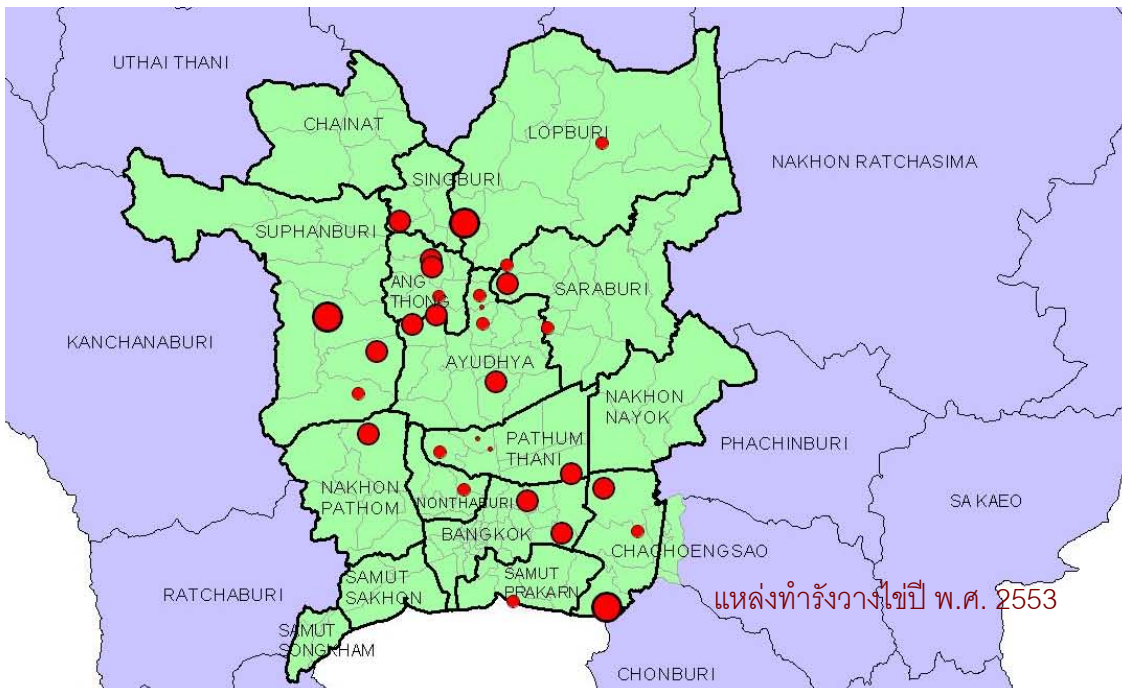

โดยเฉพาะในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี ซึ่งนกก็ได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำรังเป็นกลุ่มขนาดเล็กลง โดยมีแหล่งทำรังวางไข่เล็กๆ เกิดขึ้นใหม่หลายแห่ง โดยเฉพาะในจังหวัดปทุมธานี และอ่างทอง ส่วนแหล่งทำรังวางไข่ที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดไผ่ล้อม จังหวัดปทุมธานี ในปีนี้แทบจะไม่เหลือนกปากห่างกลับมาทำรัง จากการสำรวจพบรังนกปากห่างเพียง 40 รัง เช่นเดียวกับประชากรที่เขตลาดกระบัง ซึ่งกิลด์จำนวนลงมาก แต่กลับพบแหล่งทำรังวางไข่แหล่งใหม่เพิ่มขึ้นในจังหวัดสมุทรปราการ เช่นที่ สถานตากอากาศบางปู และฝั่งตะวันตกของจังหวัดฉะเชิงเทราที่เกาะลัด ตำบลท่าข้าม อำเภอบางปะกง

สิ่งที่น่าสังเกต คือแม้จะมีการสำรวจพบนกปากห่างอพยพเคลื่อนย้ายไปยังภาคเหนือตอนล่าง ในจังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร และพิษณุโลก โดยใน ปี พ.ศ. 2550-2551 มีรายงานการสำรวจประชากรนกปากห่างในภาคเหนือประมาณปีละ 120,000 ตัว แต่เมื่อพิจารณาในภาพรวมของประเทศไทยพบว่าใน ปี พ.ศ. 2551 มีประชากรประมาณสองแสนตัวหายไป จึงเกิดข้อสันนิษฐานออกเป็น 2 กรณี ได้แก่ กรณีแรกเป็นผลมาจากการทำลายแหล่งทำรังวางไข่ในระหว่างฤดูผสมพันธุ์ปีก่อน และการถูกรบกวนอย่างมาก กรณีที่สอง อาจเกิดจากการที่สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง เกิดอุทกภัย และภัยจากพายุ ทำให้นกปากห่างมีการอพยพไปยังประเทศเพื่อนบ้าน แต่ทั้งนี้ยังไม่มีข้อมูลยืนยันการพบนกปากห่างจำนวนมากในภูมิภาคเอเชีย

ปี พ.ศ. 2552 สำรวจพบแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างเพิ่มขึ้นเป็น 32 แห่ง อยู่ในพื้นที่ 12 จังหวัด 23 อำเภอ 32 ตำบล สำรวจจับจำนวนรังได้ทั้งสิ้น 48,248 รัง และสามารถประเมินจำนวนประชากรเมื่อสิ้นสุดฤดูกาลผสมพันธุ์ ประจำปี พ.ศ. 2552 ได้เท่ากับ 192,992 ตัว ในปีนี้เป็นที่แน่ชัดแล้วว่านกปากห่างได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการทำรังเป็นกลุ่มขนาดเล็กลง ประชากรมีแนวโน้มในการเคลื่อนย้ายขึ้นไปทางตอนเหนือมากขึ้น เห็นได้จากการที่มีแหล่งทำรังวางไข่เกิดขึ้นใหม่หลายแห่ง ในพื้นที่อำเภอบางปะหัน อำเภอมหาราช และอำเภอผักไห่ อำเภอกา่ง จังหวัดลพบุรี และอำเภอหนองแซง จังหวัดสระบุรี ทั้งยังพบว่ามีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ในแหล่งทำรังวางไข่เดิมที่อยู่บริเวณตั้งแต่ตอนกลางขึ้นไปทางเหนือของที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง ตั้งแต่อำเภอบางปะอิน บางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อำเภอเมืองอ่างทอง และอำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง สำหรับเขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดไผ่ล้อม จังหวัดปทุมธานี คงมีนกปากห่างจำนวนกลับมาทำรังเพียง 50 รัง แต่ในบริเวณใกล้เคียงในจังหวัดปทุมธานี และพระนครศรีอยุธยากลัเริ่มมีประชากรเพิ่มขึ้น

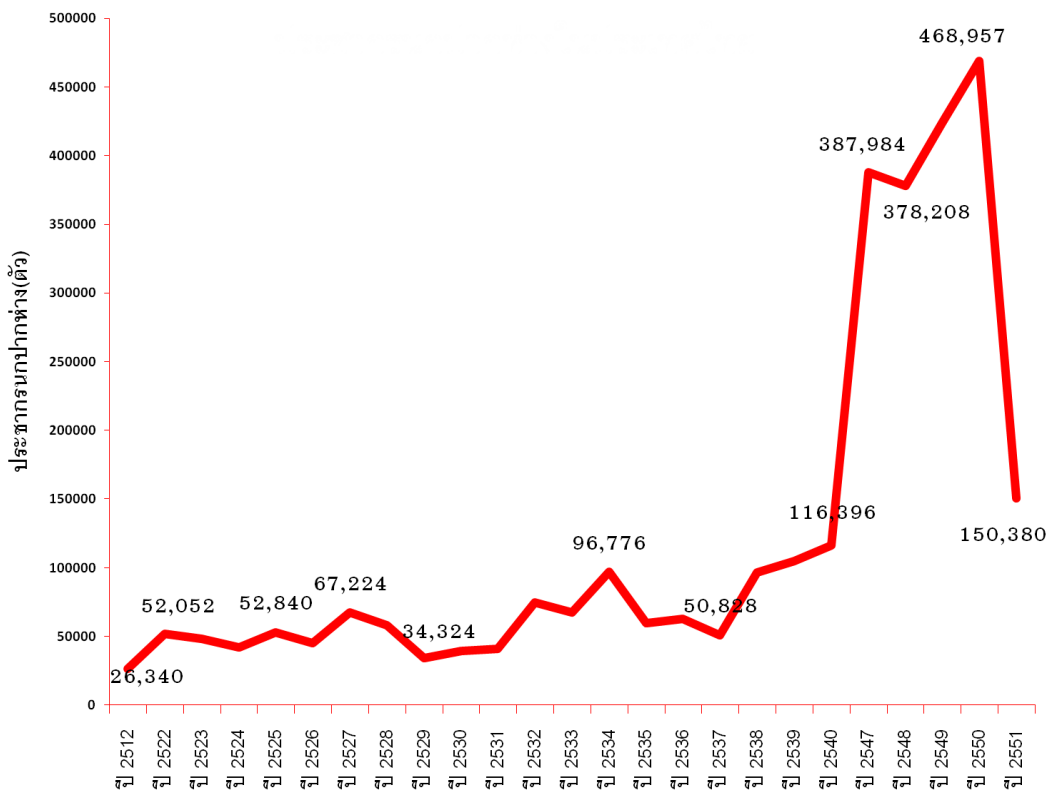

ปี พ.ศ. 2553 สํารวจพบแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างจํานวน 32 แห่ง อยู่ใน พื้นที่ 12 จังหวัด 27 อําเภอ 32 ตำบล สํารวจนับจํานวนรังนกได้ทั้งสิ้น 44,791 รัง และสามารถประเมินจํานวนประชากรเมื่อสิ้นสุดฤดูกาลผสมพันธุ์ ประจำปี พ.ศ. 2553 ได้เท่ากับ 179,164 ตัว พบว่าประชากรนกปากห่างในตอนกลางของที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง ลดน้อยลงมาก โดยเฉพาะที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดไผ่ล้อม จังหวัดปทุมธานี ซึ่งแต่เดิมเคย เป็นศูนย์กลางและเป็นแหล่งทำรังวางไข่ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ปัจจุบันแทบจะ ไม่พบนกปากห่างกลับมาทำรังวางไข่ในพื้นที่อีกเลย สอดคล้องกับแนวโน้มในการเคลื่อนย้าย ประชากรและแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลาง ที่มีการกระจายออกไปเป็นสองทิศทาง ได้แก่ ทางตอนเหนือ และทางด้านตะวันออกเฉียงใต้

สำหรับทางตอนเหนือพบแหล่งทำรังวางไข่เกิดขึ้นใหม่ ในด้านตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณจังหวัดสระบุรี และลพบุรี และมีรายงานการกระจายและการทำรังวางไข่เพิ่มขึ้นใน ภาคเหนือตั้งแต่จังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก สุโขทัย กำแพงเพชร เรื่อยไปจนถึง ภาคเหนือตอนบนในจังหวัดน่าน และเชียงราย โดยล่าสุดในปี พ.ศ. 2553 คาดว่าน่าจะมี จํานวนประชากรนกปากห่างในภาคเหนือไม่น้อยกว่าสองแสนถึงสามแสนตัว สำหรับในด้าน ตะวันออกเฉียงใต้ ยังคงมีการกระจายของประชากรออกไปตามที่ราบลุ่มแม่น้ำบางปะกง

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงประชากรนกปากห่างในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2512-2551

หากพิจารณา แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงประชากรของนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง จากอดีตจนถึงปัจจุบันเปรียบเทียบกับข้อมูลเดิมที่เคยมีการศึกษา โดยบุบผา (2541) เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2512 ซึ่งเป็นปีแรกที่มีรายงานการพบแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลาง และจากการศึกษาในระหว่างปี พ.ศ. 2522-2540 โดยแบ่งเป็นช่วงเวลารอบละ 20 ปี ในปี พ.ศ. 2512 พบแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง เพียง 1 แห่ง ได้แก่ วัดไผ่ล้อม จ.ปทุมธานี โดยสำรวจจับรังนกได้ 6,585 รัง (บุบผา, 2541) ปี พ.ศ. 2532 พบแหล่งทำรังวางไข่ 2 แห่ง ได้แก่ วัดไผ่ล้อม จังหวัดปทุมธานี และสวนนกท่าเสด็จ จังหวัดสุพรรณบุรี นับจำนวนรังนกได้รวมทั้งสิ้น 18,719 รัง (บุบผา, 2541) ปี พ.ศ. 2552 ผลจากการศึกษาในครั้งนี้ พบแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างเพิ่มขึ้นเป็น 32 แห่งและสำรวจจับจำนวนรังได้ทั้งสิ้น 48,248 รัง

กราฟแสดงประชากรนกปากห่างจากการสำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512-2551

ในช่วงระยะเวลา 20 ปีแรก (พ.ศ. 2512- 2532) ประชากรนกปากห่างเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ความแตกต่างระหว่างจำนวนรัง ในปี พ.ศ. 2512 และ 2532 จำนวนรังเพิ่มขึ้น 12,134 รัง คิดเป็นร้อยละ 184.27 โดยมีแหล่งทำรังวางไข่เพิ่มขึ้นอีก 1 แห่ง ช่วง 20 ปีต่อมา (พ.ศ. 2532- 2551) มีความแตกต่างระหว่างจำนวนรังเพิ่มขึ้น 29,529 รัง คิดเป็นร้อยละ 157.75 โดยมีแหล่งทำรังวางไข่เพิ่มขึ้นเป็น 32 แห่ง และหากพิจารณาข้อมูลตลอดช่วงเวลา 40 ปีที่ผ่านมา มีความแตกต่างระหว่างจำนวนรัง ในปี พ.ศ. 2512 และ 2552 เพิ่มขึ้น 41,663 รัง คิดเป็นร้อยละ 632.69 หรือประมาณ 6.3 เท่า ของประชากรในปี พ.ศ. 2512 โดยมีการขยายแหล่งทำรังวางไข่ออกไปในพื้นที่ 12 จังหวัด ของที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มขึ้นของประชากรนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง ตลอด 40 ปีที่ผ่านมา

แม้ว่าจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงประชากรและแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512-2552 จะพบว่า ประชากรนกปากห่างเพิ่มขึ้น แต่เมื่อพิจารณาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงประชากรและแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างในช่วงเวลาที่ทำการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547-2553 กลับพบว่าประชากรนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างกำลังมีแนวโน้มที่จะลดจำนวนลงเรื่อยๆ และจำนวนแหล่งทำรังวางไข่เพิ่มขึ้นแต่มีขนาดของแหล่งทำรังวางไข่เล็กลง หากพิจารณาความแตกต่างระหว่างจำนวนรัง ในปี พ.ศ. 2547 และ 2553 พบว่าจำนวนรังลดลง 41,850 รัง คิดเป็นร้อยละ 48.30 สาเหตุหลักที่ทำให้ประชากรนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง กำลังมีแนวโน้มที่จะลดจำนวนลงเรื่อยๆ น่าจะเกิดจากการขยายพื้นที่เกษตรกรรมโดยเฉพาะนาข้าว เนื่องจากข้าวมีราคาดีขึ้น ทำให้เกษตรกรมีความต้องการใช้พื้นที่เคยปล่อยให้รก้างและเป็นที่อยู่อาศัยของนกปากห่าง หรือนกยาง จึงมีการถางพื้นที่เพื่อทำเกษตรกรรมมากขึ้น ประกอบกับความวิตกกังวลปัญหาความเดือดร้อน รำคาญ ต่อการที่มีนกกมาอาศัยใกล้แหล่งชุมชน ส่งกลิ่นเหม็นรบกวน มีไร่นก และขนนกฟุ้งกระจาย ก่อโรคภูมิแพ้ และยังวิตกกังวลว่าอาจเป็นพาหะนำโรคไข้หวัดนก ทำให้มีการรบกวนการทำรังของนกปากห่างโดยการไล่เมื่อนกเข้ามาอาศัยในพื้นที่ หรือตัดโค่นต้นไม้ในแหล่งทำรังวางไข่เดิมออก เพื่อให้นกย้ายไปที่อื่น ซึ่งสัมพันธ์กับข้อมูลการเพิ่มขึ้นของประชากรนกปากห่างในภาคเหนือและภาคตะวันออกที่เริ่มมีแนวโน้มประชากรสูงขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา

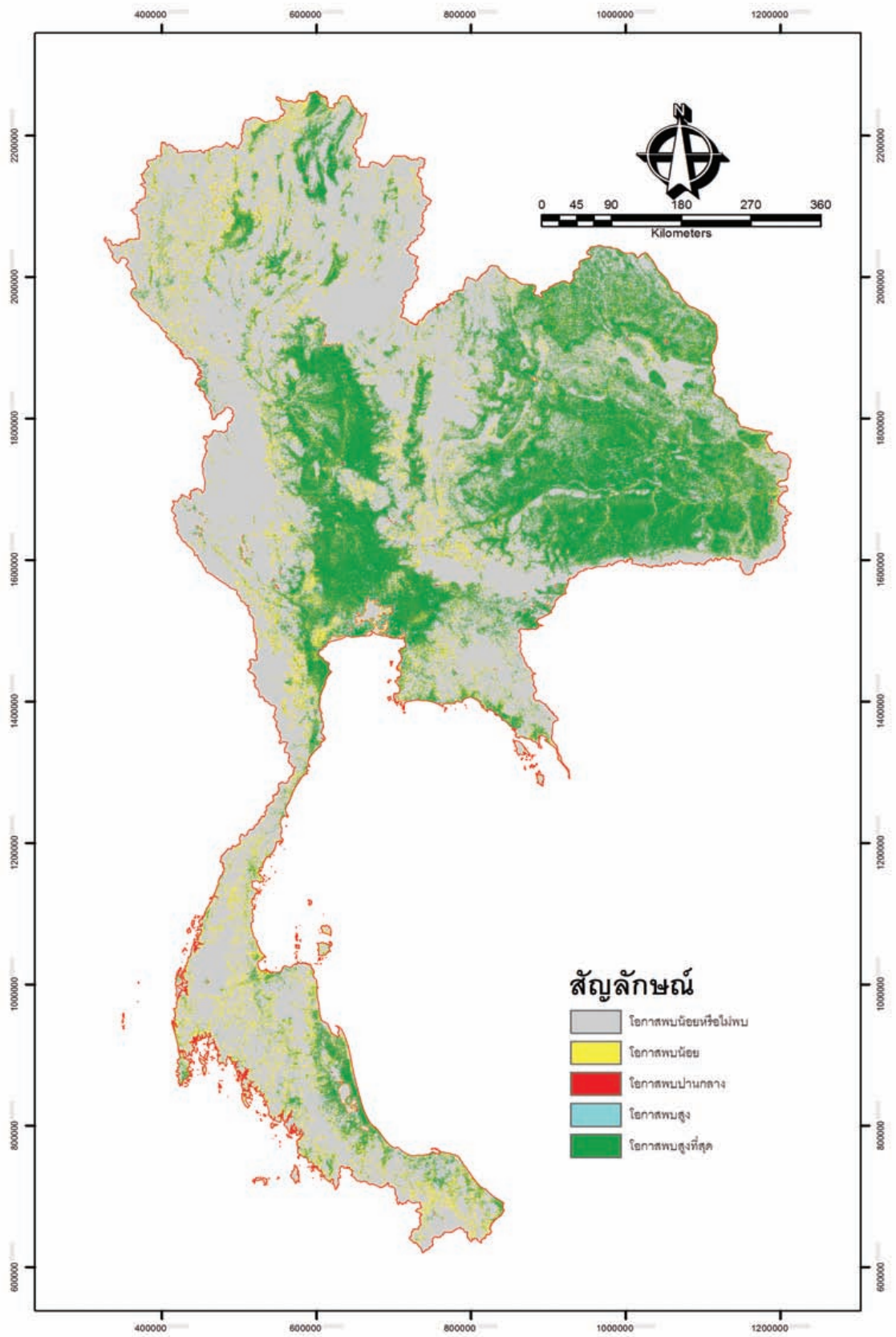
การกระจายและโอกาสการพบนกปากห่าง ในประเทศไทย

42

จากงานวิจัยของบุบผา (2538) ได้ทำการศึกษาการเลือกที่ทำรังและสถานภาพของนกปากห่างในประเทศไทย โดยลักษณะพื้นที่ที่นกปากห่างเลือกทำรังจะเป็นพื้นที่ที่มีนกชนิดอื่นทำรังมาก่อน โดยเฉพาะกลุ่มนกที่ทำรังเป็นกลุ่มใหญ่ ไกลแม่น้ำ ลำคลองที่มีน้ำไหลเป็นปาละมะระรกทึบมีชั้นเรือนยอดของต้นไม้หลายชั้นเรือนยอด บางพื้นที่เป็นป่าที่มีไม้ไผ่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ด้วย อยู่ใกล้บึง หนองน้ำ และได้กลุ่มรังนก (Colony) พื้นที่มีลักษณะเป็นดินที่เปียกชื้น มีน้ำขังหรือเป็นร่องสวน และปราศจากกิจกรรมที่รบกวนนก หรือทำให้นกตกใจ สถานภาพของนกปากห่างในประเทศไทยเห็นว่าประชากรของนกปากห่างเพิ่มมากขึ้นทุกปี มีอัตราการเพิ่มของประชากรสูง เนื่องจากมีพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับวางไข่หลายแห่ง และมีแหล่งอาหารขนาดใหญ่ไม่ไกลจากแหล่งทำรังมากนัก คาดว่าในอนาคตประชากรนกปากห่างจะเพิ่มมากขึ้นจนเกิดปัญหาเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ของเอกชน อาจเกิดการรบกวนนกจึงควรจัดเตรียมพื้นที่สำหรับรองรับประชากรนกปากห่างที่จะเพิ่มขึ้น

เมื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อจัดทำแผนที่โอกาสการพบนกปากห่างในประเทศไทย โดยใช้การวิเคราะห์ทางสถิติด้วย Logistic Regression Analysis ซึ่งเป็นการวิเคราะห์จากจุดสำรวจพบนกปากห่าง ร่วมกับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ได้แก่ พื้นที่นาข้าว พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ป่าไม้ พื้นที่แหล่งน้ำขนาดใหญ่ พื้นที่ราบลุ่ม ความใกล้ไกลจากชุมชน เส้นลำน้ำ ถนน จะได้สมการความสัมพันธ์ระหว่างจุดที่พบนกปากห่างกับปัจจัยแวดล้อม จากนั้นนำสมการที่ได้มาจัดสร้างแผนที่โอกาสในการพบนกปากห่างในประเทศไทย

จากแผนที่โอกาสในการพบนกปากห่างในพื้นที่ประเทศไทย พบว่า พื้นที่ที่มีโอกาสในการพบนกปากห่างมากที่สุด คือพื้นที่ที่ราบภาคกลาง ภาคเหนือตอนล่าง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คิดเป็นร้อยละ 31 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่พบว่าอยู่ในปัจจัยที่เป็นพื้นที่นาข้าวกว่าร้อยละ 98 และอยู่ห่างจากหมู่บ้านไม่เกิน 4 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากแหล่งน้ำไม่เกิน 13 กิโลเมตร พื้นที่ที่มีโอกาสพบนกปากห่างมาก ปานกลางและน้อย พบกระจายอยู่ทั่วไปทั้งประเทศในส่วนของพื้นที่ที่เป็น แหล่งน้ำและชุมชน ที่ราบลุ่ม ซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนระหว่าง 4-7 กิโลเมตร และห่างจากแหล่งน้ำในช่วง 13-52 กิโลเมตร

พื้นที่ที่มีโอกาสพบนกปากห่างน้อยมากหรือไม่พบ คือพื้นที่ในส่วนของบริเวณที่เป็นป่าผืนขนาดใหญ่ทางภาคเหนือ ภาคตะวันตก ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บางส่วน มีพื้นที่คิดเป็นร้อยละ 54.8 ของประเทศ และคิดเป็นร้อยละ 83.4 ของพื้นที่ป่าไม้ทั้งประเทศ อยู่ห่างจากแหล่งน้ำมากกว่า 52 กิโลเมตร และห่างจากชุมชนมากกว่า 7 กิโลเมตร ซึ่งเป็นลักษณะของพื้นที่ที่ไม่เหมาะต่อการดำรงชีวิตของนกปากห่าง

เมื่อมองจากแผนที่ที่ได้จากการวิเคราะห์ทำให้สามารถคาดการณ์ได้ว่าการกระจายของนกปากห่างสามารถกระจายได้ในทุกภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะบริเวณที่มีการทำนา และในส่วนที่เป็นแหล่งน้ำ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่กว่าร้อยละ 45 ของพื้นที่ประเทศไทย

สถานภาพของนกปากห้าวในประเทศไทย

สถานภาพของนกปากห่างในประเทศไทยตามหลักเกณฑ์การกำหนดชนิดพันธุ์ของ IUCN

สถานภาพของนกปากห่าง Humphrey and Bain (1990) จัดเป็นสัตว์ที่มีแนวโน้มจะสูญพันธุ์ แต่บุบผา (2541) ได้แนะนำไว้ว่าควรจะนำนกปากห่างออกจากบัญชีของสัตว์ใกล้จะสูญพันธุ์ สำหรับในประเทศไทยกฎหมายจัดนกปากห่างเป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง (โสภาส, 2543)

เกณฑ์การกำหนดชนิดพันธุ์ของ IUCN หรือสหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources หรือ World Conservative Union) มีเกณฑ์ในการจัดสถานภาพโดยให้ประชากรและการปรากฏของชนิดพันธุ์เป็นตัวชี้วัดสถานภาพของแต่ละชนิดพันธุ์ เช่น ประชากรที่พบในธรรมชาติ อัตราการขยายพันธุ์ พื้นที่การกระจาย เป็นต้น

นกปากห่างในประเทศไทยนั้นมีการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว จากการศึกษ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 ถึง ปี พ.ศ. 2551 มีการประเมินประชากรนกปากห่างจากการนับจำนวนรัง พบว่า มีประชากรมากขึ้นในช่วง 50 ปี จากประมาณ 30,000 ตัว เพิ่มขึ้นกว่า 500,000 ตัว และนกปากห่างได้เปลี่ยนสถานภาพจากนกอพยพมาทำรังวางไข่เป็นนกประจำถิ่นที่สามารถพบเห็นได้ตลอดทั้งปีในประเทศไทย

การกระจายของนกปากห่างในประเทศไทย ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 จนถึง พ.ศ. 2527 ยังพบการกระจายของนกปากห่างในบางพื้นที่เท่านั้น จากรายงานพบนกปากห่าง บริเวณวัดไผ่ล้อม จังหวัดปทุมธานี และวัดตาลเอน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่หลังจาก ปี พ.ศ. 2527 พบการกระจายของนกปากห่างเพิ่มขึ้นในอีกหลายพื้นที่ จนถึงปัจจุบันสามารถ พบเห็นนกปากห่างกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย หากคำนวณเป็นพื้นที่การกระจาย ของนกปากห่าง ซึ่งมีพื้นที่โอกาสในการพบนกปากห่างร้อยละ 41 ของพื้นที่ประเทศไทย จะ พบนกปากห่างมีการกระจายในประเทศไทย 210,377 ตารางกิโลเมตร

นกปากห่างในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2512 เคยถูกจัดสถานภาพของนกปากห่าง เป็นสัตว์ที่มีแนวโน้มจะสูญพันธุ์ (Vulnerable species)(Humphrey and Bain:1990) หลัง จากปี พ.ศ. 2527 Birdlife International (2008) จัดสถานภาพของนกปากห่างไว้เป็นกลุ่ม ที่มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์น้อย (Least Concern:LC)

จากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลในปี พ.ศ. 2553 พบว่านกปากห่างมีประชากรกว่า 500,000 ตัว และมีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ร่วมกับพื้นที่ที่มีโอกาสในการพบนกปากห่างกว่า 210,377 ตารางกิโลเมตร ทำให้เชื่อได้ว่านกปากห่างจะมีอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรสูง และเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์การกำหนดชนิดพันธุ์ที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ของ IUCN พบว่าไม่ตรงกับเกณฑ์ของชนิดพันธุ์อย่างยิ่ง (CR - Critically endangered species) สิ่งมีชีวิตที่ใกล้สูญพันธุ์ (EN - Endangered species) สิ่งมีชีวิตที่มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ (VU - Vulnerable species) และสิ่งมีชีวิตที่ใกล้ถูกคุกคาม (NT - Near Threatened) โดยเกณฑ์ที่ต่ำที่สุดที่ใช้ในการตัดสินใจคือ เกณฑ์ของสิ่งมีชีวิตที่มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ (VU - Vulnerable species) เมื่อมองในข้อของประชากรตัวเต็มวัยต้องมีน้อยกว่า 10,000 ตัว และมีการกระจายในภูมิภาคน้อยกว่า 20,000 ตารางกิโลเมตร ซึ่งนกปากห่างในประเทศไทยมีค่าสูงกว่าเกณฑ์มากและไม่มีแนวโน้มว่าประชากรจะลดลงหรือพื้นที่การปรากฏลดลงซึ่งจะเข้าเกณฑ์ของสิ่งมีชีวิตที่ใกล้ถูกคุกคาม (NT - Near Threatened)

ดังนั้นหากจัดสถานภาพของนกปากห่างตามเกณฑ์การกำหนดชนิดพันธุ์ที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ของ IUCN จะอยู่ในเกณฑ์ของสิ่งมีชีวิตที่มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์น้อย (Least Concern:LC)

การจัดการนกปากห่าง

สภาพปัญหาและแนวทางการจัดการนกปากห่าง

นกปากห่าง เป็นนกที่มีการแพร่กระจาย อยู่บริเวณ บังคลาเทศ ภูฐาน อินเดีย เนปาล ปากีสถาน ศรีลังกา พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และไทย (Birdlife International, 2009) แต่เดิมนกปากห่างเป็นนกอพยพมาจากประเทศอินเดียและบังคลาเทศ เพื่อมาทำรังวางไข่ในประเทศไทยในราวเดือนพฤศจิกายนถึงพฤษภาคม แต่ปัจจุบัน พบว่ามีนกปากห่างจำนวนมากไม่อพยพกลับ คงอยู่ในประเทศไทยตลอดทั้งปี เพียงแต่เปลี่ยนที่หากินตามฤดูกาลเท่านั้น ทั้งนี้อาจเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร อันได้แก่ หอยเชอรี่และหอยโข่ง ซึ่งมีมากในพื้นที่ที่มีการทำนาข้าวโดยเฉพาะที่ราบลุ่มภาคกลาง (กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า, 2553) ประชากรทั่วโลก ในระหว่างปี ค.ศ. 2002-2004 (ปี พ.ศ. 2545-2547) พบเฉพาะในเอเชีย และมีประมาณ 300,000 ตัว ประเทศไทยเป็นพื้นที่แหล่งทำรังวางไข่ที่สำคัญที่สุด และเป็นพื้นที่อาศัยที่รองรับประชากรเกือบทั้งหมดของนกปากห่างทั่วโลก จากการศึกษาวิจัย พบว่าประชากรนกปากห่างในประเทศไทย มีประมาณ 300,000-400,000 ตัว (มงคล และคณะ, 2552)

นกปากห่างมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทยมายาวนานกว่า 40 ปี โดยมีรายงานพบทำรังวางไข่ครั้งแรกในประเทศไทย ที่วัดไผ่ล้อม จังหวัดปทุมธานี เมื่อปี พ.ศ. 2512 ด้วยลักษณะที่ชอบอาศัยหากินหอยเชอรี่และหอยโข่งในนาข้าว จึงมีประโยชน์ในการช่วยชาวนากำจัดหอยเชอรี่ โดยมีบทบาทเป็นตัวควบคุมทางชีวภาพ ที่ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายและลดการใช้สารเคมี ข้อมูลจากการศึกษาวิจัย พบว่าในพื้นที่แปลงนาข้าวที่ไถแล้วยังไม่ได้หว่านเมล็ดข้าว ซึ่งเป็นพื้นที่หากินของนกปากห่าง มีปริมาณหอยเชอรี่ เฉลี่ย 2.49 ตัว/ตารางเมตร (3,984 ตัว/ไร่) และนกปากห่างจะจับกินหอยเชอรี่ เฉลี่ย 123 ตัว/วัน (ไกรรัตน์, 2551) นั้นแสดงว่านกปากห่างในประเทศไทยจำนวน 400,000 ตัว จะสามารถควบคุมปริมาณหอยเชอรี่ได้วันละไม่น้อยกว่า 49,200,000 ตัว หรือคิดเป็นพื้นที่ 12,349.40 ไร่/วัน ปัจจุบันเกษตรกรจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการใช้สารเคมีกำจัดหอยเชอรี่เป็นเงิน 50 บาท/ไร่ ดังนั้น นกปากห่างจึงมีประโยชน์ในการช่วยลดค่าใช้จ่ายจากการซื้อสารเคมีในการกำจัดหอยเชอรี่คิดเป็นมูลค่าไม่น้อยกว่าวันละ 617,470 บาท หรือปีละไม่น้อยกว่า 225,376,550 บาททั้งนี้ยังช่วยลดความเสี่ยงต่อสุขภาพของชาวนาในการใช้สารเคมีและยังช่วยรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับนกปากห่าง

ปัจจุบัน พบว่าประชากรนกปากห่างในประเทศไทยมีประมาณ 300,000-400,000 ตัว และมีแนวโน้มจะเปลี่ยนสถานภาพเป็นนกประจำถิ่น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร อันได้แก่ หอยเชอรี่และหอยโข่ง ซึ่งมีมากในพื้นที่ที่มีการทำนาข้าวโดยเฉพาะที่ราบลุ่มภาคกลาง การที่นกปากห่างมักทำรังในบริเวณซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เรือกสวนไร่นา ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ใกล้ชุมชน เมื่อนกมีจำนวนมากขึ้นก็เป็นสาเหตุทำให้ต้นไม้ พืชผลเสียหายจากการหักกิ่งไม้มาทำรัง การเหยียบย่ำยอดไม้จนเหี่ยวเฉาตาย หรือการถ่ายทิ้งมูลไว้เป็นจำนวนมากและส่งกลิ่นเหม็นทั่วบริเวณ รวมทั้งการฟุ้งกระจายของขนนกและไรนก ส่งผลกระทบสร้างความเดือดร้อนรำคาญ และปัญหาด้านสุขภาพแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบที่ทำรังวางไข่ ทำให้เกิดทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์นกปากห่างเริ่มเปลี่ยนไปในทางลบ ประกอบกับเมื่อมีการระบาดของโรคไข้หวัดนกจึงเป็นที่วิตกกังวลกันว่า นกปากห่างอาจเป็นพาหะนำโรคหรือเป็นแหล่งรังโรคของเชื้อไข้หวัดนก

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เริ่มมีประชาชนในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง ร้องเรียนต่อทางราชการให้หาแนวทางแก้ไขความเดือดร้อนรำคาญจากนกปากห่าง ในหลายพื้นที่โดยเฉพาะจังหวัดสุพรรณบุรีและนครปฐม จนในที่สุดแหล่งทำรังวางไข่ที่อยู่ในพื้นที่ของเอกชนก็ถูกทำลายลง โดยการถางพื้นที่และตัดต้นไม้ออก บางแห่งประชาชนเดือดร้อนมาก จนทำให้มีการดำเนินการใช้รถแมคโครดันถางพื้นที่ออกในขณะที่นกยังทำรังวางไข่อยู่

แนวทางการจัดการ พื้นที่แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่าง

ปัจจุบันจำนวนแหล่งทำรังของนกปากห่างในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างเพิ่มขึ้น และแพร่กระจายออกไปทั่วพื้นที่ ทำให้การจัดการทำได้ยากมากขึ้น แนวทางในการจัดการที่เหมาะสมจึงควรใช้หลักการในการผลักดันให้นกออกไปอยู่รวมในบริเวณเดียวกันเป็นกลุ่มใหญ่ในพื้นที่ที่เหมาะสม โดยประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดระบบบริหารจัดการ เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยไม่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

การกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสม ต้องมีปัจจัยที่จำเป็นสำหรับการทำรังวางไข่ของนกปากห่าง ได้แก่ มีต้นไม้เพียงพอสำหรับทำรัง อยู่ใกล้แหล่งน้ำและทุ่งนาที่มีแหล่งอาหาร ได้แก่ หอยเชอรี่หรือหอยโข่ง อาจเป็นพื้นที่อนุรักษ์สัตว์ป่า หรือพื้นที่สาธารณะที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านเรือนประชาชนพอสมควร และควรมีขอบเขตพื้นที่ที่ชัดเจน หากเป็นพื้นที่เกาะกลางน้ำ หรือมีคูน้ำล้อมรอบจะเป็นการดีและสะดวกต่อการจัดการพื้นที่มากขึ้น การกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมนั้น ควรมีกระบวนการให้ประชาชนซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่โดยรอบพื้นที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย โดยอาจกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมในเบื้องต้นไว้จังหวัดละ 1 แห่ง เพื่อแก้ปัญหาในระยะสั้นก่อน และเร่งให้มีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับพื้นที่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นศูนย์อนุรักษ์นกปากห่าง ภายในระยะเวลาไม่เกิน 3 ปี

เมื่อได้พื้นที่ที่เหมาะสมแล้ว ในตอนต้นฤดูผสมพันธุ์ ควรดำเนินการผลักดันให้นกไปอยู่รวมกันในบริเวณเดียวกันเป็นกลุ่มใหญ่ในพื้นที่ที่เหมาะสม เมื่อนกเริ่มเข้ามาเกาะอาศัยในบริเวณใกล้บ้านเรือน หรือพื้นที่อื่นๆ ที่ไม่ต้องการให้นกยึดเป็นแหล่งทำรังวางไข่ ให้ทำการไล่หรือรบกวนไม่ให้นกทำรังได้สำเร็จ เมื่อทำการไล่พร้อมกันทุกพื้นที่ในช่วงเวลาเดียวกัน นกปากห่างจำเป็นต้องเลือกพื้นที่ทำรังในบริเวณที่จะไม่ถูกรบกวน ซึ่งในที่สุดนกจะถูกผลักดันให้ย้ายไปอยู่ในบริเวณที่ต้องการ วิธีการนี้ต้องใช้ความร่วมมือจากหลายภาคส่วน อาจสร้างเป็นระบบเครือข่าย เช่น กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช จัดให้มีหน่วยปฏิบัติการเคลื่อนที่รับผิดชอบดูแลในท้องที่แต่ละจังหวัด ประสานงานกับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น โดยประชาสัมพันธ์รณรงค์ให้ประชาชนเป็นเครือข่ายเฝ้าระวังและแจ้งเหตุ เมื่อพบนกปากห่างมีที่ทำว่าจะทำรังในพื้นที่ที่ไม่ต้องการ หน่วยปฏิบัติการเคลื่อนที่ก็จะสนธิกำลังกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าทำการไล่นกในพื้นที่นั้นๆ โดยระวังไม่ให้เกิดการทำร้ายหรือล่านก และไม่ไล่นกในกรณีที่มีการทำรังวางไข่ไปแล้ว ดังนั้นการไล่นกต้องรีบดำเนินการตั้งแต่นกเริ่มเข้ามาเกาะนอนและมีที่ทำว่าจะทำรัง หากปล่อยให้นกทำรังวางไข่ไปแล้วจะไล่ได้ยาก ต้องรอดำเนินการในช่วงต้นฤดูผสมพันธุ์ของปีต่อไป

สำหรับวิธีการไล่นกอาจใช้แรงงานคนเดินเป็นแถวหน้ากระดานเรียงหนึ่งใช้วัตถุที่สร้างความรำคาญแก่คน เช่น วัตถุที่มีแสงสะท้อนวูบวาบ หรือใช้ไม้กวาดแกว่งพร้อมส่งเสียงไล่ การใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ทำให้เกิดเสียงดัง หรือเกิดแรงอัดอากาศดันสะท้อน เพื่อให้คนตกใจบินหนี เช่น การตีเกราะเคาะไม้ ใช้ปืนยิง การจุดประทัด ระเบิดควัน เป็นต้น แต่วิธีนี้จะได้ผลในระยะสั้น เมื่อทำบ่อยๆ นกจะเกิดความเคยชินและปรับตัวได้ การใช้กลิ่นหรือสารเคมีไล่นก (Bird repellent) ซึ่งเป็นสารเคมีไม่มีพิษแต่ให้กลิ่นที่คนไม่ชอบ และไม่เป็นอันตรายต่อคน ใช้ฉีดพ่นบริเวณที่คนชอบเกาะ มีผลต่อระบบประสาทของนก ทำให้คนเกิดการระคายเคือง คลื่นไส้ อาเจียน และเวียนหัว แต่วิธีนี้มีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูงและมักจะใช้ได้เพียงระยะเวลาหนึ่ง เนื่องจากกลิ่นจะระเหยหมดไปอย่างรวดเร็วเมื่อถูกแสงแดด หรืออุณหภูมิสูงๆ จึงต้องฉีดพ่นซ้ำเมื่อกลิ่นเจือจาง อย่างไรก็ตามการพัฒนาองค์ความรู้ในการจัดการนกที่สร้างความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชน เป็นอีกหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จได้มากขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติก็ได้ โดยทำการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมรวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น นำมาวางแผนในการทดลองใช้ไล่นกปากห่างในแต่ละพื้นที่ โดยมีการบันทึกและประเมินผลการทดลอง เพื่อปรับหาวิธีการที่เหมาะสมต่อไป

การบริหารจัดการพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์นกปากห่าง ควรให้ประชาชน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่โดยรอบพื้นที่มีส่วนร่วมในการวางแผน โดยหน่วยงานที่เป็นเจ้าของพื้นที่เป็นผู้ดูแลรักษาพื้นที่ ให้มีระบบการรักษาความสะอาด การบำบัดน้ำเสีย และการกำจัดมูลนก รวมไปถึงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมความสะอาด เช่น การสร้างหอดูนก ป้ายนิทรรศการ เส้นทางศึกษาธรรมชาติ รวมไปถึงการจัดเก็บรายได้จากการเข้าชม และการจำหน่ายของที่ระลึก ควรมีเจ้าหน้าที่ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เข้าไปดูแลในด้านการจัดกระบวนการศึกษา และให้ความรู้เกี่ยวกับนกปากห่าง และการจัดการประชากรนกปากห่างในพื้นที่

การควบคุมประชากรนกปากห่างให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม

การที่จะควบคุมประชากรนกปากห่างไม่ให้มีมากเกินไป น่าจะเป็นหนทางที่ดีที่สุดสำหรับการแก้ปัญหาในระยะยาว ทั้งนี้วิธีการที่เหมาะสมในการควบคุมประชากร ยังต้องอาศัยการศึกษา ค้นคว้าวิจัย หาวิธีการ สารเคมี ยา หรือฮอร์โมน ที่นำมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ราคาไม่แพง และไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งปัจจุบันสถานีวิจัยสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์ กำลังทำการศึกษาทดลองการใช้สารเคลือบไขนกปากห่างเพื่อควบคุมประชากร

ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าในระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมา ประชากรสูงสุดมีจำนวนถึง 349,304 ตัว ในปี พ.ศ. 2550 โดยระยะเวลาที่สำรวจพบประชากรนกปากห่างมีมากกว่าสามแสนตัวนั้นอยู่ในช่วง ปี พ.ศ. 2547-2551 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับการเกิดปัญหาความขัดแย้งกับประชาชน แม้ว่าปัจจุบันประชากรนกปากห่างเริ่มมีแนวโน้มลดลงจากเดิม โดยมีสาเหตุหลักเกิดจากการรบกวนโดยมนุษย์ แต่ก็อาจจัดเป็นปัจจัยที่จำกัดการรองรับประชากรนกปากห่างได้เช่นกัน ดังนั้นการที่จะควบคุมประชากรนกปากห่างให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมนั้น จึงไม่อาจใช้หลักเกณฑ์ในการพิจารณาจากความสามารถในการรองรับประชากรของพื้นที่เพียงอย่างเดียว ยังต้องคำนึงถึงระดับประชากรที่จะไม่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับประชาชน และระดับประชากรที่จะสามารถรักษาสายพันธุ์กรรมแท้ไม่ให้มีลักษณะผิดเพี้ยนหรือสูญหายจากธรรมชาติด้วย ซึ่งต้องทำการศึกษาประชากรในภาพรวมทั้งประเทศ และรวบรวมข้อมูลปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์หาระดับประชากรที่เหมาะสม ในพื้นที่อาศัยของประเทศไทยต่อไป

การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความรู้ เพื่อเสริมทัศนคติที่ดีในการอนุรักษ์นกปากห่าง

การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความรู้ และเสริมสร้างทัศนคติที่ดีในการอนุรักษ์นกปากห่าง ควรนำข้อมูลและองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัย มาใช้ในการผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ เพื่อเพิ่มความรู้ ความเข้าใจ และเสริมสร้างทัศนคติที่ดีในการอนุรักษ์นกปากห่าง โดยเผยแพร่ทางโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และช่องทางสื่อสารอื่นๆ เน้นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของนกปากห่างในระบบนิเวศ และประโยชน์ด้านสังคมศึกษาและเศรษฐกิจของนกปากห่าง การสร้างความเข้าใจในประเด็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับนกปากห่าง และแนวทางในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับผลการดำเนินงานด้านการเฝ้าระวัง ป้องกันและควบคุมโรคไข้หวัดนก โดยเฉพาะในนกปากห่าง เพื่อลดความวิตกกังวลและสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ประชาชน

**ข้อดีและข้อเสียของการถอดนกปากห่างออกจากการเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองตามบัญชี
แนบท้ายกฎกระทรวงกำหนดให้สัตว์ป่าบางชนิดเป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง พ.ศ. 2546
แห่งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535**

นกปากห่างจัดเป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง ตามบัญชีแนบท้ายกฎกระทรวงกำหนดให้สัตว์ป่าบางชนิด เป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง พ.ศ. 2546 แห่งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 เมื่อเกิดประเด็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับนกปากห่าง เนื่องจากจำนวนประชากรนกปากห่างที่เพิ่มมากขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ได้สร้างความเดือดร้อนรำคาญ และปัญหาด้านสุขภาพอนามัยต่อประชาชนรอบพื้นที่ทำรังวางไข่ของนกปากห่าง ประกอบกับการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนก ทำให้เกิดการถกเถียงอย่างกว้างขวางถึงข้อดีข้อเสียในการถอดนกปากห่างออกจากการเป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

ข้อดี การถอดนกปากห่างออกจากการเป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง จะทำให้การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการเพิ่มประชากรของนกปากห่างจนสร้างความเดือดร้อนรำคาญ และปัญหา ด้านสุขอนามัยต่อประชาชนในพื้นที่โดยรอบพื้นที่ทำรังวางไข่ของนกปากห่าง สามารถทำได้ง่ายขึ้น ประชาชนที่เป็นเจ้าของพื้นที่หรือผู้ใดก็ได้สามารถ ตัดถางต้นไม้ทำลายรัง เก็บไข่นกออกจากรังเพื่อควบคุมประชากร หรือแม้แต่กำจัดนกเมื่อเห็นว่าจะก่อให้เกิดอันตราย ทำให้สามารถแก้ปัญหาและบรรเทาความเดือดร้อนโดยไม่ต้องรอเจ้าหน้าที่ให้เข้าไปดำเนินการ

ข้อเสีย หากเพิกถอนนกปากห่างออกจากบัญชีสัตว์ป่าคุ้มครอง จะทำให้เกิดการล่า หรือการเก็บไข่ ไม่ว่าจะด้วยวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นอาหาร หรือเพื่อควบคุมประชากร ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อจำนวนนกในธรรมชาติ อาจทำให้ประชากรลดลงอย่างรวดเร็ว และหากประชากรในธรรมชาติลดลง ทำให้ขาดผู้ควบคุมปริมาณหอยเชอรี่ในนาข้าว ทำให้เกษตรกรมีต้นทุนในการทำนาเพิ่มขึ้นจากการใช้สารเคมีในการกำจัดหอยเชอรี่ และอาจเกิดการปนเปื้อนของสารเคมีในแหล่งน้ำ ทั้งการฟื้นฟูประชากรภายหลังจากการถูกล่าหรือกำจัดจนใกล้สูญพันธุ์ ทำได้ยาก เนื่องจากยังขาดองค์ความรู้ในการขยายพันธุ์ในกรงเลี้ยง

64 ทั้งนี้ หลักการในการพิจารณาเพิกถอนรายชื่อสัตว์ป่าออกจากบัญชีสัตว์ป่าคุ้มครอง จะต้องพิสูจน์ทางวิชาการอย่างน้อยในสองประเด็นให้ได้อย่างแน่ชัด ได้แก่ เมื่อเพิกถอนแล้วต้องไม่กระทบต่อจำนวนนกในธรรมชาติ และองค์ความรู้ในการขยายพันธุ์จะต้องเป็นไปตามหลักอนุรักษ คือ สามารถรักษาสายพันธุ์กรรมดั้งเดิมไม่ให้มีลักษณะผิดเพี้ยน หรือสูญหายจากธรรมชาติ ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากข้อดี ข้อเสียข้างต้น จึงมีความเห็นว่า นกปากห่างควรได้รับการคุ้มครองให้เป็นสัตว์ป่าคุ้มครองตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ต่อไป สำหรับการแก้ปัญหาควรมุ่งประเด็นไปที่การหาแนวทางในการบริหารจัดการพื้นที่แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างมากกว่า

การพัฒนาแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ในอดีตมีแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างหลายแห่ง เคยได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกว้างขวาง อาทิเช่น สวนอนุรักษนกพุมตาขาว นิคมอุตสาหกรรมลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร, สวนนกท่าเสด็จ จังหวัดสุพรรณบุรี และเขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดไผ่ล้อม อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี มีการจัดสร้างหอดูนกและเส้นทางศึกษาธรรมชาติด้วย แต่หลังจากมีข่าวการระบาดของโรคไข้หวัดนกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ประชาชนเกิดความวิตกกังวลว่านกปากห่างอาจเป็นพาหะนำโรค ทำให้นักท่องเที่ยวลดน้อยลง ประกอบกับพื้นที่เสื่อมโทรมลงจากการที่นกอาศัยทำรังเป็นเวลานาน มูลนกที่สะสมมากขึ้นทำให้ต้นไม้ใหญ่ตาย และน้ำส่งกลิ่นเน่าเหม็น ที่สวนนกท่าเสด็จ และสวนนกพุมตาขาว จึงมีการตัดต้นไม้และถางพื้นที่ออก ส่งผลให้นกปากห่างกลับมาทำรำน้อยลงหรือย้ายไปทำรังที่อื่น สำหรับเขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดไผ่ล้อม ก็ได้มีการตัดแสงไม้พื้นล่างและทำความสะอาดบริเวณแหล่งทำรังวางไข่ รวมทั้งปลูกต้นไม้เสริมส่วนที่ตายลง เพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อมเช่นกัน

ปัจจุบัน เมื่อสถานการณ์โรคไข้หวัดนกได้รับการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมโรคได้เป็นอย่างดี ประชาชนและนักท่องเที่ยวมีความเชื่อมั่นในด้านความปลอดภัยมากขึ้น จึงทำให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวดูนกกลับมาได้รับความสนใจมากขึ้น ซึ่งปัจจุบันก็พบว่าแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างหลายแห่ง มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ เพราะเป็นพื้นที่ตามธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะอยู่แล้ว ทั้งนี้พื้นที่แหล่งทำรังส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่เอกชนหรือพื้นที่สาธารณะที่ปล่อยรกร้าง การจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงต้องให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นและประชาชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการคิด วางแผน การจัดการพื้นที่ เช่น จัดให้มีการทำความสะอาด ตัดต้นไม้พื้นล่างในช่วงนอกฤดูทำรัง วางไข่ของนกปากห่าง ฉีดพ่นจุลินทรีย์อีเอ็มเพื่อลด กลิ่นเหม็น บำบัดน้ำเสีย และช่วยย่อยสลายมูลนก ปลูกต้นไม้เสริมต้นที่ตายลง การจัดสร้างหอดูนก เส้นทางศึกษาธรรมชาติ และการให้บริการต่างๆ เพื่อไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงจัดกระบวนการเรียนรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับนกปากห่าง และระบบนิเวศ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนช่วยกันดูแลให้ประชาชนในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึง

แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างที่เหมาะสมกับกิจกรรมการนั่งรถยนต์ชมทิวทัศน์ธรรมชาติ
กิจกรรมขี่จักรยานตามเส้นทางธรรมชาติ และกิจกรรมถ่ายรูปธรรมชาติ

แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างหลายแห่งอยู่ในพื้นที่ใกล้กับทางหลวง หรือเส้นทางคมนาคมซึ่งเป็นเส้นทางไปสู่แหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ในลักษณะเส้นทางท่องเที่ยวไปกลับได้ในวันเดียว จึงสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือจุดแวะชมธรรมชาติสำหรับกิจกรรมการนั่งรถยนต์ชมทิวทัศน์ธรรมชาติ กิจกรรมขี่จักรยานตามเส้นทางธรรมชาติ และกิจกรรมถ่ายรูปธรรมชาติได้ ลักษณะของกิจกรรม เป็นกิจกรรมที่ให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชมธรรมชาติ สัมผัสเรียนรู้พฤติกรรมการทำรังวางไข่ของนกปากห่าง ผ่านทางโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติรูปแบบต่างๆ ที่จัดทำขึ้นในพื้นที่ สิ่งอำนวยความสะดวกที่ส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวนี้ ได้แก่ ป้ายสื่อความหมายธรรมชาติ นิทรรศการกลางแจ้ง ตลอดจนเส้นทางเดินเท้าหรือทางจักรยานที่ไม่ลำบากและมีระยะทางไม่ไกลมากนัก และมีทางเดินวนเข้า-ออกทางเดียวกัน

โดยอาจจัดให้มีป้ายสื่อความหมายธรรมชาติเพื่ออธิบายให้ความรู้ที่ไม่ยากแก่การเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวทั่วไปตลอดเส้นทาง หรือจัดทำเป็นเอกสารแผ่นพับให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาดูด้วยตัวเอง ทั้งนี้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานเจ้าของพื้นที่ ควรทำการบำรุงรักษา ดูแลเรื่องความสะอาด เช่น จัดเตรียมถังขยะไว้ตามจุดที่เหมาะสมและมีการกำจัดขยะอย่างสม่ำเสมอ สำหรับป้ายนิทรรศการ อาจขอรับการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และภาคเอกชน โดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชควรให้การสนับสนุนข้อมูลสำหรับให้ความรู้ ดูแลป้องกันการล่า และเฝ้าระวังโรคในสัตว์ปีก สิ่งที่เหมาะสมควรระวังจากการทำกิจกรรมประเภทนี้ ได้แก่ การรักษาความสะอาด การไม่ส่งเสียงดัง หรือนำเครื่องเสียง เครื่องดนตรีต่างๆ ไปเปิดรบกวนการทำรังวางไข่ของนก การป้องกันและการปฏิบัติตนที่ถูกต้องหลังการสัมผัสใกล้ชิดกับนก ช่วงเวลาที่สามารถชมนกปากห่างได้ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน-เมษายน แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างที่มีศักยภาพ ได้แก่

ทุ่งบ้านหว่า ตำบลบ้านหว่า อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
หนองน้ำใหญ่ ตำบลหนองน้ำใหญ่ อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทุ่งวัดจันทาราม ตำบลอ่างแก้ว อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง
บ้านลุงบุญลือ ตำบลโพทะเล อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี
บ้านบางสะแก ตำบลบางตะเคียน อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างที่เหมาะสมกับกิจกรรมล่องเรือศึกษาธรรมชาติ

แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างหลายแห่ง มีลักษณะเป็นเกาะ มีแม่น้ำล้อมรอบ ซึ่งสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือจุดชมธรรมชาติสำหรับกิจกรรมล่องเรือศึกษาธรรมชาติได้ ลักษณะของกิจกรรม เป็นกิจกรรมที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสเรียนรู้ธรรมชาติโดยอาจมีัคคุเทศก์ในการให้ความรู้ความเพลิดเพลิน หรือมีสื่อให้ความรู้เกี่ยวกับนกปากห่างและระบบนิเวศ นอกจากนั้นการพัฒนาพื้นที่ที่จำเป็นเช่น จุดขึ้น-ลงเรือ หอดูนก หรือเส้นทางศึกษาธรรมชาติจะต้องออกแบบให้ผสมผสานกลมกลืนกับสภาพธรรมชาติ สิ่งที่ต้องระมัดระวังจากการทำกิจกรรมประเภทนี้ ได้แก่ น้ำมันปนเปื้อนลงในแหล่งน้ำ ขยะเสียงรบกวนจากเครื่องยนต์ ซึ่งองค์การบริหารงานส่วนท้องถิ่นที่เป็นหน่วยงานเจ้าของพื้นที่และผู้ประกอบการในการล่องเรือ ควรช่วยกันดูแลรักษา และควบคุมการท่องเที่ยวไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจนกระทั่งสภาพธรรมชาติเสื่อมโทรมลง ช่วงเวลาที่สามารถเข้าชมนกปากห่างได้ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน-เมษายน แหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างที่มีศักยภาพ ได้แก่

70

เกาะลัด ตำบลท่าข้าม อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

เกาะเกร็ด ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

นกปากห่างในประเทศไทย ควรได้รับการคุ้มครองต่อไปหรือไม่ ?

การที่นกปากห่างยังถูกจัดเป็นนกที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อไข้หวัดนกนั้น เนื่องจากการระบาดของไข้หวัดนก (Avian Influenza) ในประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2547-2548 เคยมีการตรวจพบเชื้อ Influenza virus ชนิด H5N1 ในนกปากห่าง จากพื้นที่ 6 แห่ง ได้แก่ บึงบอระเพ็ด จ.นครสวรรค์ (ก.พ. 47, ต.ค. 47, ก.พ. 48, ธ.ค. 48) อ.บางเลน จ.นครปฐม (ก.พ. 47) ต.บ้านหว้า อ.บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา (ก.พ. 47) เขตลาดกระบัง กรุงเทพฯ (ก.พ. 47) อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี (เม.ย. 47) และ ต.ไผ่จำศีล อ.วิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง (ก.ย. 48) แม้ว่าผลการตรวจ ตั้งแต่เดือนมกราคม 2549 - ปัจจุบัน ไม่พบเชื้อ H5N1 ในนกปากห่างอีกเลย แต่การที่นกปากห่างมีแหล่งทำรังวางไข่และแหล่งอาศัยหากิน อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมบริเวณเดียวกับพื้นที่ที่มีการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง ในภาคกลางและภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่พบการระบาดซ้ำซากของโรคไข้หวัดนก และส่วนใหญ่อยู่ใกล้แหล่งชุมชน ดังนั้นเมื่อมีการระบาดของโรคไข้หวัดนกจึงเป็นที่วิตกกังวลกันว่า นกปากห่างอาจเป็นพาหะนำเชื้อได้

นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่นกปากห่างมักทำรังในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เรือกสวนไร่นา ทำให้ต้นไม้ พืชผลเสียหาย ทั้งกลืนมูลนกในแหล่งทำรังวางไข่ที่อยู่ใกล้แหล่งชุมชน สร้างความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชน ทำให้ทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์นกปากห่างในปัจจุบันเปลี่ยนไปในทางลบ จากการศึกษาวิจัยพบว่าประชากรนกปากห่างในประเทศไทย มีประมาณ 300,000-400,000 ตัว (มงคล และคณะ, 2552) และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น แต่เดิมนกปากห่างเป็นนกที่อพยพมาทำรังวางไข่ในประเทศไทยในราวเดือนพฤศจิกายนถึงพฤษภาคม แต่ปัจจุบันจากข้อมูลการติดตามตัวสัตว์ระบบดาวเทียม และการสำรวจประชากร พบว่ามีนกปากห่างจำนวนมากที่ไม่อพยพกลับ คงอยู่ในประเทศไทยตลอดทั้งปี เพียงแต่เปลี่ยนที่หากินตามฤดูกาลเท่านั้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร อันได้แก่ หอยเชอรี่และหอยโข่ง ซึ่งมีมากในพื้นที่ที่มีการทำนาข้าวโดยเฉพาะในที่ราบลุ่มภาคกลาง

และยังพบอีกว่าในพื้นที่แปลงนาข้าวที่ไถแล้วยังไม่ได้หว่านเมล็ดข้าว ซึ่งเป็นพื้นที่หากินของนกปากห่าง พบปริมาณหอยเชอรี่ มีค่าเฉลี่ย 2.49 ตัว/ตารางเมตร หรือ 3,984 ตัว/ไร่ และนกปากห่างจะจับหอยเชอรี่กิน เฉลี่ย 123 ตัว/วัน (ไกรรัตน์, 2551) นั่นแสดงว่านกปากห่างจำนวน 400,000 ตัว ในประเทศไทย จะสามารถควบคุมปริมาณหอยเชอรี่ ได้วันละไม่น้อยกว่า 49,200,000 ตัว หรือคิดเป็นพื้นที่ 12,349.40 ไร่/วัน ปัจจุบันเกษตรกรจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการใช้สารเคมีกำจัดหอยเชอรี่ เป็นเงินประมาณ 50 บาท/ไร่ ดังนั้นนกปากห่างจึงมีประโยชน์ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการกำจัดหอยเชอรี่ คิดเป็นมูลค่าไม่น้อยกว่าวันละ 617,470 บาท หรือปีละไม่น้อยกว่า 225,376,550 บาท หรือคิดเป็นพื้นที่นาข้าว 4,507,531 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ประมาณ 50 เปอร์เซ็นต์ ของนาข้าวในภาคกลาง (จากรายงานของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร 2553 ในปี พ.ศ. 2553 ภาคกลางมีพื้นที่ทำนาข้าวนาปี ประมาณ 9,843,915 ไร่ และประเทศไทยมีพื้นที่ทำนา ข้าวนาปี 57,402,331 ไร่)

สรุปแล้วจากเหตุผลที่ประเทศไทยเป็นแหล่งอาศัยและทำรังวางไข่ที่รองรับประชากรมากกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ของนกปากห่างทั่วโลก และประโยชน์ในการควบคุมปริมาณหอยเชอรี่ในพื้นที่ 50 เปอร์เซ็นต์ของนาข้าวในภาคกลาง คิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ ได้ไม่น้อยกว่า 225 ล้านบาทต่อปี ช่วยลดต้นทุนในการทำนาให้แก่เกษตรกร ทั้งยังสามารถลดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยเจ็บป่วยที่เกิดจากพิษของสารเคมี และช่วยลดมลภาวะจากการปนเปื้อนของสารเคมีในแหล่งน้ำ ช่วยรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม นกปากห่างจึงควรได้รับการคุ้มครองให้เป็นสัตว์ป่าคุ้มครองตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ต่อไป เพื่อคงไว้ซึ่งความสมดุลของธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพของโลก สำหรับความวิตกกังวลว่า นกปากห่างอาจเป็นพาหะนำเชื้อนั้น กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้มีมาตรการในการเฝ้าระวังและค้นหาโรค โดยเฉพาะในแหล่งทำรังและแหล่งอาศัยของนกปากห่างอยู่อย่างสม่ำเสมอ มีการศึกษาวิจัยการติดตามการเคลื่อนย้ายและทำแผนที่ประชากรในแต่ละปี เพื่อเป็นข้อมูลในการเตรียมพร้อมรับมือกับการระบาด ซึ่งแนวทางการควบคุมโรคที่ได้ผลดีที่สุดไม่ใช่การกำจัดนก แต่คือการให้ความสำคัญกับการป้องกันการใกล้ชิดหรือสัมผัสกับนกในธรรมชาติ ป้องกันไม่ให้คนและสัตว์เลี้ยงเข้าไปใกล้

เอกสารอ้างอิง

- กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า, 2549. สรุปผลการดำเนินงานการสำรวจและเฝ้าระวังการระบาดของโรคไข้หวัดนกในนกอพยพชาติ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2549. กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, กรุงเทพฯ. รายงานการวิจัย. 35 น.
- กองอนุรักษ์สัตว์ป่า. 2521. สัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครอง. อักษรสยามการพิมพ์, กรุงเทพฯ. 360 น.
- เกรียงศักดิ์ จตุรสุขสกุล. 2531. ชนิดอาหารของนกปากห่างและพัฒนาการของลูกนกในวัยต่างๆ. ปัญหาพิเศษปริญญาโท. ภาควิชาชีววิทยาป่าไม้, คณะวนศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ไกรรัตน์ เขียมอำไพ. 2551. การศึกษาประชากร การเคลื่อนย้าย และนิเวศการกินอาหารของนกปากห่าง (*Anastomus oscitans* (Boddaert)) ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์. กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, กรุงเทพฯ. รายงานการวิจัย. 35 น.
- ชาติรี เกิดธรรมและสมบัติ พุ่มสาขา. 2526. การสำรวจและศึกษาสถานภาพนกในเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ตำบลท่าเสาดี อำเภอมะนัง จังหวัดสุพรรณบุรี, น. 207-212. ในการสัมมนา เรื่องสัตว์ป่าเมืองไทยครั้งที่ 4, 2526. คณะวนศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ดวงรัตน์ โพธิ์เที่ยง และวิยะดา แจ่มจำรูญ. 2552. การสำรวจและเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกในนกอพยพชาติ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2551. หน้า 165-177. ในผลงานวิจัยและรายงานความก้าวหน้างานวิจัย ประจำปี 2551. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ.
- ดวงรัตน์ โพธิ์เที่ยง. 2552. การสำรวจและเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกในนกอพยพชาติปีงบประมาณ พ.ศ. 2552. หน้า 36-47. ในผลงานวิจัยและรายงานความก้าวหน้างานวิจัยประจำปี 2552. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ.
- ธีรารุณ น้อยนระวะกุล. 2550. การประเมินสถานภาพนกปากห่าง. งานวิจัย. กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โรงเรียนสามโคก, สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปทุมธานี เขต 1, ปทุมธานี. 81 น.
- บำรุง วัฒนมรย์. 2526. สัตว์ป่า . บัณฑิตการพิมพ์, กรุงเทพฯ. 267 น.

เอกสารอ้างอิง

- บุญส่ง เลขะกุล. 2538, นกปากห่าง. ธรรมชาติ นานาสัตว์ 3, สำนักพิมพ์สารคดี เขตพระนคร. กรุงเทพฯ. หน้า 207-216.
- บุบผา อ่ำเกตุ. 2529. นกปากห่าง. กองอนุรักษ์สัตว์ป่า, กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ. 8 น.
- _____. 2541. การศึกษาการเลือกที่ทำรังและสถานภาพของนกปากห่างในประเทศไทย. ส่วนวิจัยสัตว์ป่า, สำนักวิชาการป่าไม้, กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ. 28 น.
- มงคล ไชยภักดี. 2553 ก. นกปากห่างในประเทศไทย ควรได้รับการคุ้มครองต่อไปหรือไม่?. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, กรุงเทพฯ. บทความ. 2 น.
- _____. 2553 ข. ประชากรและแหล่งทำรังวางไข่ของนกปากห่างในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและอ่างทอง. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, กรุงเทพฯ. รายงานการวิจัย. 11 น.
- _____. 2554. แหล่งทำรังวางไข่และประชากรของนกปากห่าง (*Anastomus oscitans*) ในที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, กรุงเทพฯ.
- มงคล ไชยภักดี, วัลยา ไชยภักดี และ ไกรรัตน์ เขียมอำไพ, 2552. รายงานเรื่องประชากรนกปากห่างในประเทศไทย. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, กรุงเทพฯ. เอกสารโรเนียว.
- วีรยุทธ์ เลาหะจินดา. 2528. ปักษีวิทยาเล่ม 2. บุรพาสาน, กรุงเทพฯ. 251 น.
- สมทบ ชัยพันธุ์. 2509. สัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครองตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า. กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ. 140 น.
- โอภาส ขอบเขตต์. 2526. นกเมืองไทย. ภาควิชาชีววิทยาป่าไม้, คณะวนศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ. 481 น.
- _____. 2543. นกในเมืองไทย เล่ม 3. สารคดี, กรุงเทพฯ, 260 น.
- BirdLife International 2009. *Anastomus oscitans*. In: IUCN 2010. IUCN Red List of Threatened Species. Version 2011.1.
- Henry, G. M. 1995. A guide to the Birds of Ceylon. Geoffrey Cambridge Oxford University Press, London. 252 p.

เอกสารอ้างอิง

- International Council for Bird Preservation. 1984. World Working Group on Storks, Ibises and Spoonbills. Report 2. W. W. Brehm Fund for International Bird Conservation, Walsrode. 20 p.
- King, B., M. Woodcock and E. C. Dickinson. 1975. A field guide to birds of South-east Asia. William and Son Company., London. 480 p.
- Lauhachinda, V. 1969. Preliminary study on life history of Open-billed Stork, *Anastomus oscitans* (Boddaert). M. S. Thesis, Kasetsart Univ., Bangkok.
- Lekagul, B. 1968. Bird guide of Thailand. The Association for the Conservation of Wildlife. 4, old Custom Lane, Bangkok. 310 p.
- Lekagul, B. and E. W. Cronin, Jr.. 1974. Bird guide of Thailand. 2 nd. ed.. Kurusapa Ladprao Press, Bangkok. 316 p.
- McClure, H. E. 1974. Migration and Survival of the birds of Asia. Sahamitr Karn Pim, Bangkok. 476 p.
- McClure, H. E. and N. Ratanaworabhan, 1971. Some ectoparasites of the birds of Asia. Jintana Printing Ltd., Part., Bangkok. 219 p.
- Poonsward, P. 1979. Parasites of the Open-billed Storks (*Anastomus oscitans*) and their relationship to Pola snails and Domestic Ducks. M. S. Thesis. Mohidol Univ., Bangkok.
- Riley, J. H. 1953. A synopsis of the bird of India and Pakistan. Bombay National History Society, Bombay. 269 p.
- Thailand Institute of Scientific and Technological Research. 1982. Ecological study for conservation of shore birds in Songkhla Lake, Vol. 2. Conservaion Plan. 196 p.
- Wetmore, A. 1960. A classification for the birds of the World. Smithsonian Miscellaneous Collection. 193 (11) : 23.
- Wildash, P. 1968. Bird of South Vietnam. Charles E. Tuttle Co. Ltd., Tokyo. 234 p.

บทความพิเศษ

เรื่องเล่าจากหมอบุญส่ง เลχεกุล

บทความนี้คัดลอกมาจากหนังสือธรรมชาตินานาชาติเล่ม 3 สำนักพิมพ์สารคดี

เมื่อเร็วๆ นี้ข้าพเจ้ามีเพื่อนฝรั่งผู้หนึ่งซึ่งสนใจการถ่ายรูปนกต่างๆ เป็นงานอดิเรกเขาเข้ามาอยู่ในเมืองไทยได้ 2-3 เดือนแล้ว ได้ถ่ายรูปนกต่างๆ ของเมืองไทยได้อย่างสวยงามหลายรูปด้วยกัน เทคนิคของการถ่ายรูปของเขาคือ พอถึงวันเสาร์ว่างงานตอนบ่ายเขาก็นั่งกางเกงขาล้นเที่ยวเดินไปตามในสวนและตามทุ่งนา เพื่อหารังนกต่างๆ เมื่อเขาพบรังนกที่ยังคงมีลูกนกอยู่ในรังเขาก็จะเดินกลับถอยห่างออกมา เพื่อซูมแอบดูอยู่ห่างๆ ภายในไม่ช้านกตัวผู้หรือนกตัวเมียเจ้าของรังจะบินมาที่รัง เขาก็รู้ได้แน่ๆ เป็นรังนกอะไร

วันรุ่งขึ้น เขาจะกลับไปทีรังนกนั้นใหม่ พร้อมด้วยเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ อุปกรณ์ที่สำคัญก็คือกระโจมผ้าเล็กๆ เป็นรูปสี่เหลี่ยมทึบๆ มีรูเจาะไว้ 2-3 รู พอที่จะโผล่เลนส์ของกล้องถ่ายรูปออกมาถ่ายอะไรๆ ภายนอกได้ นอกนั้นก็เครื่องมืออุปกรณ์ในการถ่ายรูป ในกระโจมมีเก้าอี้เล็กๆ พอนั่งได้สบายๆ และมีเครื่องดื่มเย็นๆ และอาหารพอประทังชีวิตติดตัวไปด้วย เพราะจะต้องเข้าไปซ่อนตัวเพื่อถ่ายรูปอยู่ในกระโจมนั้นก็ชั่วโม่งกับอกไม่ถูก

เขาเอากระโจมที่ทึบทั้ง 4 ด้าน ไปซิงกางไว้ห่างจากรังนกราวๆ สักห้าหรือหกศอก เวลาที่ซิงกระโจม เขามักไปด้วยกัน 2-3 คน เมื่อซิงเสร็จแล้ว ให้คนหนึ่งเข้าไปซ่อนตัวถ่ายรูปอยู่ภายใน ส่วนคนที่เหลือเขาให้เดินกลับไป พร้อมทั้งพูดหรือร้องเพลงดังๆ ไปด้วย ทั้งนี้เพื่อลวงให้พ่อแม่เข้ามาเฝ้าว่าคนที่มาซุ่มซำมยุ่มยามแถวนั้น ได้เดินกลับไปหมดแล้ว นกพ่อและนกแม่ก็จะบินเข้ามาที่รังโดยไม่ได้ระแวงว่าจะมีนักเลงดีซุ่มซ่อนอยู่ในกระโจมอีกคนหนึ่ง

เขาได้เอารูปที่เคยถ่ายๆ มาแล้ว มาอวดข้าพเจ้าหลายสิบรูปด้วยกัน ล้วนแล้วแต่แสดงถึงชีวิตของนกให้เห็นได้อย่างน่าพิศวง ชนิดที่ว่าตา 2 ตาของเราไม่มีโอกาสได้เห็นจากของจริงๆ เช่นนั้นได้ง่ายๆ

เขาคุยว่า การถ่ายรูปเช่นนี้เป็นศิลปะและเป็นเกมที่น่าตื่นเต้นมากกว่าการใช้ปืนยิงหลายเท่าตัว และเมื่อได้รูปมาแล้ว ก็จะเป็นโทรฟี(trophy) ที่ระลึกไปได้นานปี ดีกว่านกที่ยิงมาตอนชนแล้วแกงกินเพียงมือเดียวมากนัก เขาบอกข้าพเจ้าว่า เขาประหลาดใจมากที่ได้เห็นนกเงือกบินชาวไทยหลายคน นั่งรถจี๊ปบ้าง รถสเตชันแวกอนบ้างไปเที่ยวยิงนกสวยๆ งามๆ และเป็นนกที่เป็นประโยชน์แก่ชาวไร่ชาวนา เช่น ไปเที่ยวหยุดรอยิงนกตะขาบ นกแขวก นกบินปลา นกอีเสือ นกกระยาง ฯลฯ ตามข้างถนน ยิ่งแล้วเอาเชือกผูกห้อยถืออวดกันเป็นพวงๆ โดยเจ้าตัวเองก็ไม่ว่าจะยิงไปทำไม รู้สึกว่าเป็นการแสดงถึงความก๊วยหรือควายป่าเถื่อนชนิดที่ที่จะไม่มีใครได้พบในประเทศอื่นๆ ทั่วๆ ไป

เมื่อวานขึ้นเขามาหาและบอกข้าพเจ้าว่า ฤดูนี้นกตามท้องทุ่งท้องนาส่วนมากกำลังทำรังวางไข่และกำลังเลี้ยงลูกอ่อน เขาอยากจะทำรูปนกปากห่าง จึงมาถามข้าพเจ้าว่าจะไปถ่ายที่ไหนกันดี ข้าพเจ้าก็นึกถึงนกปากห่างที่วัดแห่งหนึ่งทางหน้าเมืองปทุมธานีชื่อว่า “วัดโบสถ์” ในลานวัดนั้นมีต้นยางสูงอยู่ 4-5 ต้น ข้าพเจ้าจำได้ในฤดูต้นฝนเมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมา ข้าพเจ้าเคยนั่งเรือผ่านไปทางวัดนี้ และได้เคยเห็นนกปากห่างมาทำรังรวมๆ กันอยู่บนต้นยางนั้นตั้งหลายๆ ร้อยตัว เป็นภาพที่น่าดูน่าชมสำหรับประชาชนในแถบนั้นไม่น้อย

พอถึงวันอาทิตย์ข้าพเจ้าจึงได้พาเพื่อนฝรั่งไปทางปทุม แต่พอไปถึงกลับประหลาดใจที่ไม่เห็นนกอย่างที่คาดฝันว่าจะได้พบเป็นฝูงๆ เลยแม้แต่ตัวเดียว เขากล้องส่องขึ้นไปดูบนยอดยางก็เห็นรังมันเพิ่งมาทำไว้ใหม่ๆ สักสิบกว่ารัง แต่ข้างๆ รังนกเหล่านั้นมีซากนกปากห่างตายแขวนคาวัง และแขวนคายอดยางอยู่ 2-3 ตัว

ลองถามเด็กวัดดูว่าทำไมจึงมีนกตายห้อยอยู่เช่นนั้น เด็กวัดบอกว่ามีพวกนักเลงปืนจากกรุงเทพฯ หลายคนได้ยิงไปเมื่อ 2-3 วันก่อนยิงกันสนั่นวัดไปเลย ที่ตกลงมาตายและเก็บได้ไม่กี่หลายตัว ที่แขวนตายคางคายอดยางอยู่ก็มีมาก ฉะนั้นนกที่เหลืตายจึงพากันกลัวไม่มีใครกล้าบินกลับมารังหรือบินมานอนที่ต้นเดิมอีก จึงชักจะสาบสูญหายไป

เรื่องเช่นนี้เป็นเรื่องเศร้าที่น่าเสียใจมาก ความจริงดูเหมือนเราก็มีกฎหมายห้ามยิงนกยิงสัตว์ภายในบริเวณวัดอันเป็นที่สักการะอยู่แล้ว พระราชบัญญัติที่จะห้ามผู้ที่บุกรุกเข้าไปทำบาปถึงในวัด หรืออาจจะห้ามแล้ว แต่เขายังดื้อดึง จึงได้ปล่อยยให้ยิงกันจนนกตายคายอดยางอยู่เป็นแถว จนนกต้องอพยพกระจัดกระจายไปถิ่นอื่น ความจริงเรื่องนี้ ถ้าทางวัดไม่สามารถจะป้องกันได้แล้ว ก็น่าจะให้ลูกศิษย์ลงเรือข้ามฟากไปบอกเจ้าบ้านผ่านเมืองให้เข้ามาจับกุมพวกเหล่านั้นไปลงโทษเสียบ้างก็จะดีกว่าปล่อยยให้คนไปทำบาปเล่นถึงในวัด

83

ทำไมปากมันจึงห่าง ?

นกนี้ใครๆ เห็นเข้าก็รู้จัก เพราะปากของมันบอกยี่ห้อยอยู่เสมอ คือปากบนกับปากล่างห่างกันจนเห็นชัด ปัญหาว่าทำไมปากจึงได้ถ่างห่างอยู่เช่นนั้น ชาวบางกอกบางคนอาจตอบไม่ได้ แต่เด็กๆ ชาวนาทุกคนรู้จักดีว่า ที่ปากมันถ่างห่างตรงกลางปากก็เพื่อไว้คาบหอยเทวดาท่านฉลาดมาก ท่านอุตส่าห์ดัดแปลงปากของมันให้เหมาะและสะดวกที่จะคาบหอยหอยที่นกนี้ชอบกินคือหอยโข่ง ใครๆ ก็คงจำได้ว่าเปลือกของหอยโข่งกลมลื่น บางตัวโตเท่าผลมะนาว บางตัวก็โตกว่ามาก ปากนกยาวๆ อย่างปากนกธรรมชาติจะคาบหอยชนิดนี้ไม่มีใครได้ มันจะคาบหลุดๆ คล้ายๆ กับเอาตะเกียบไปหยิบลูกบิลเลียด หยิบให้ตายก็ไม่ติด ฉะนั้นเทวดาท่านจึงได้ดัดแปลงปากของมันให้ห่างเท่ากันตรงกลาง เอาไว้คาบหอยโข่งกลมๆ ลื่นๆ ได้พอดี

อ้ายนกนี้ เวลามันเกาะอยู่ในนา ดูไกลๆ เห็นเป็นนกรยางค์โทน หากสังเกตให้ดีจึงจะเห็นแถบดำแถบใหญ่อยู่ตรงปลายปีก

มันกินหอยโข่งได้อย่างไร ?

เปิดตำราที่เล่มๆ ก็เห็นแต่ว่าเวลามันจะกิน มันบีบหอยให้เปลือกแตกแล้วจึงกินเนื้อใน ตำราทางอินเดียนหลายเล่มเชื่อว่าไว้เช่นนั้น ตำรานกทางพม่าเขาก็ว่าอย่างเดียวกัน แต่ข้าพเจ้ามาดูนกปากห่างของเรา มันไม่ได้ขบเปลือกหอยแตกอย่างเขาว่านั้นเลยแล้วถ้าเช่นนั้นมันจะกินเนื้อในได้อย่างไร นี่สิ ปัญหานี้จึงน่าคิดดูพิลึก

ใครๆ ที่เคยไปแถวกำแพงแสน ทางจังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นทุ่งที่นกปากห่างชุมมากเป็นพิเศษ คงจะจำกันได้ว่า บนหัวคันนาที่เดินเหยียบย่ำกันไปนั้น จะเห็นเปลือกหอยโข่งทั้งเล็กทั้งใหญ่ วางเรียงกันไปบนคันนาเกลื่อนทีเดียว เปลือกหอยโข่งที่เห็นนี้คือเปลือกหอยที่นกปากห่างคาบขึ้นมาจากท้องนา มันคาบขึ้นมากินเนื้อในแล้วทิ้งเปลือกเกลื่อนอยู่บนคันนา เปลือกหอยเหล่านี้ทุกๆ อันไม่มีรอยบุบสลาย เห็นได้ชัดเจนว่ามันไม่ได้ใช้ปากบีบเปลือกหอยให้แตกอย่างที่ตำราต่างๆ ทั่วไปไว้เลย

ข้าพเจ้าเคยพยายามเที่ยวติดตามดูอ้ายนกวิถถารนี้ว่า มันจะกินเนื้อในหอยโดยไม่ขบเปลือกให้แตกเลยได้อย่างไร พยายามตามดูครั้งแล้วครั้งเล่าก็ไม่มีใครได้เห็นถนัดถนี้ เพราะอ้ายนกเจ้ากรรมนี้มันเปรี้ยวพอใช้ พอเข้าไปได้อย่างใกล้ชิด 2 เส้น มันก็บินหนีเสีย เท่าที่สังเกตมา เห็นแต่เพียงมันเดินเที่ยวเดินหาหอยโข่งในท้องนาที่น้ำท่วมลึกแค่ฝ่ามือหรือราวๆ นั้น มันเอापากเที่ยวงมๆ ไปในน้ำ พอปากไปกระทบหอยมันก็รู้และคาบขึ้นมา มันคาบหอยกลมๆ ไว้ตรงกลางปากที่ห่างอย่างที่ว่า แล้วก็เดินดุ่มๆ ขึ้นไปบนคันนา เห็นมันคาบหอยแกว่งไปมา ไม่ช้าอ้ายหอยโข่งเจ้ากรรมจะถูกมันดัดจิ้งจั่งเข้าอย่างไรก็ไม่ทราบ มันจะค่อยๆ เปิดฝาออก และเนื้อฝายในก็ค่อยๆ คืบออกมาอย่างที่หอยเดินหา กิน ต่อมาก็เห็นนกปากห่างคาบเอาเนื้อภายในกิน แต่มันไม่กินไขมันสีแฉๆ ที่อยู่ตรงกันหรือด้านในสุดของหอยมันทิ้งไขมันนั้นไว้บนคันนานั้นเอง เนื้อมันแฉๆ ที่ว่านี้ ข้าพเจ้าลองหยิบขึ้นมาดู เห็นว่ามันกินไม่น้อย แต่ทำไมอ้ายนกนี้จึงไม่กินก็ไม่ทราบ ส่วนฝาที่ปิดปากหอย มันก็ไม่กินเข้าไป แต่หลุดตกอยู่บนคันนาข้างๆ กับเปลือกหอยนั่นเอง

ที่เล่ามาให้ฟังนี้เล่าตามที่ได้ไปนั่งเฝ้าดูและได้เห็นมา ปีนี้ได้ลงทุนซื้อกล้องส่องทางไกลอย่างดี นึกว่าจะได้ไปส่องดูให้ถึงใจ ดูให้ชัดเจนยิ่งกว่าที่เล่ามาอีก ว่ามันทำอย่างไรจึงทำให้หอยแพ้รู้ เปิดฝาดลานออกมาภายนอกเปลือกให้มันกินได้ นอกจากหอยโข่งแล้ว มันชอบกินปูนา ลูกกบ และลูกปลาด้วย

เรื่องภายในครอบครัวของมัน

เรื่องนี้ดูยาก เพราะอ้ายนกเจ้ากรรมนี่ ตัวผู้ตัวเมียมีรูปร่างสีสันเหมือนๆ กัน จะดูว่าตัวไหนตัวเมียก็ดูไม่ออก แต่ที่ไม่เคยไปนั่งเฝ้าๆ ดู เห็นมันผลัดกันกกไข่ทั้ง 2 ตัว บางทีอ้ายตัวหนึ่งกกไข่ อีกตัวหนึ่งยืนใช้ขนแต่งขนอยู่ข้างๆ คู่ของมันตั้งนานๆ มันไม่มองใจคอยหนีไปเที่ยวอย่างคนหลายใจ แต่บางทีก็เห็นมันบินขึ้นแล้วร่อนวนสูงขึ้นไปในท้องฟ้า มันร่อนเก่งมาก มันร่อนเป็นวงกลม ร่อนได้ตั้งนานๆ เป็นชั่วโมงๆ โดยไม่ต้องกระพือปีกเลย พอมันร่อนสูงขึ้นเต็มที่จนติดลมบนแล้ว หากเราไม่จับตาดูให้ดี มันมักหายไประยะๆ คือมันตัดสินใจว่าจะไปหากินทางทิศไหน มันก็ร่อนตรงไปทางทิศนั้นเลย

นกนี้พอถึงฤดูผสมพันธุ์ มันจะเปลี่ยนเป็นขนใหม่ ตรงไหนที่เป็นขนขาว ก็เป็นสีขาวยาวบริสุทธ์น่าดู แต่พอเลยหน้าผสมพันธุ์ไปสัก 2-3 อาทิตย์ สีขนที่ขาวนั้นก็มักกลายเป็นสีนํกแก่ คือซักจะเป็นสีเทาๆ น้อยๆ คิดๆ ดูก็น่าขัน ว่าอ้ายการู้จักแต่งตัวให้สวยงามตอนจะผสมพันธุ์นี้ไม่ได้มีแต่เฉพาะในคน ในสัตว์อื่นๆ ก็เป็นไปด้วยหลายชนิดด้วยกัน

นกปากห่างเป็นนกที่พวกฝรั่งเขาชอบและสนใจมาก เขาตั้งชื่อของมันตรงตามลักษณะปากคือ Asian Openbill ในเมืองไทยเรามีอยู่ชนิดเดียว มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Anastomus oscitans* เป็นนกที่พบกันบ่อยๆ ตามทุ่งนาทุกๆ ภาคของเมืองไทย ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสัตววิทยาฯ เขาก็มีไว้ให้ประชาชนได้ชมตัวหนึ่ง รู้สึกว่ามีประชาชนสนใจพากันไปดูมากทีเดียว ยิ่งเป็นวันเสาร์อาทิตย์ด้วยแล้ว มีพวกครูนักเรียนพากันไปดูเป็นจำนวนพันๆ คน เข้าใจว่าต่อไปงานประจำปีตามโรงเรียนต่างๆ ถ้าหากโรงเรียนใดไม่ได้จัดทำพิพิธภัณฑสถานฯ อย่างที่สัตววิทยาฯ แล้วคงจะได้ขายกันบ้างแน่

หมายเหตุ

ภายหลังจากที่เขียนเรื่องนี้ลงพิมพ์ไปแล้ว ต่อมาไม่ช้าก็เกิดพายุหางไต้ฝุ่น กระเด็นกระสายมาจากทะเลจีน พายุก็พัด ฝนก็เทกระหน่ำลงมาตลอดทั้งคืนอย่างกับฟ้ารั่ว ตอนนี้อาฟเจ้านอนไม่ใคร่หลับ ก็เลยนอนนึกเลยไปถึงพวกนกปากห่าง นึกไปถึงว่าพวกมนุษย์เรานอนอยู่ในตึกคอนกรีตหลังคามุงกระเบื้องแน่นหนา ยังเดือดร้อนกับพายุฝนถึงเพียงนี้ ส่วนพวกนกปากห่างและนกอื่นๆ ที่นอนอยู่ในรังน้อยๆ บนยอดไม้สูงๆ นั้น จะมีเปียกและหนาวเย็นไปหรือ พายุจะไม่พัดเอารังที่ทำด้วยกิ่งไม้เล็กๆ น้อยๆ วางเกยไปเกยมาอยู่บนง่ามกิ่งไม้ตกลงไปข้างล่างหมดหรือ

พอรุ่งขึ้นตอนเช้าตรงกับวันอาทิตย์พอดี ข้าพเจ้าก็เริ่มเตรียมตัวออกเดินทางไปยังวัดไผ่ล้อมตั้งแต่เช้าตรู่ เพื่อเยี่ยมเยียนและถามข่าวคราวพวกนกปากห่างสหายของข้าพเจ้า ไปถึงที่วัดตั้งแต่พระยังไม่กลับจากบิณฑบาต มองขึ้นไปดูบนต้นไม้ เห็นนกสหายของข้าพเจ้า ยืนจับเจ้าอยู่ตามกิ่งไม้เต็มไปหมด ตื่นเช้าแล้วมันยังไม่ไปหากินเพราะปีกของมันเปียกโชกไปด้วยพายุเมื่อคืนนี้ มันคงจะรอตากปีกด้วยแสงแดดตอนเช้าให้แห้งเสียก่อน จึงจะออกไปหากิน ข้าพเจ้าเดินไปตามไม้ไผ่ต้นไม้ มันก็ลงมามองข้าพเจ้าคล้ายกับว่าจะร้องทุกข์ถึงพายุฝนเมื่อคืน

เดินไปได้หน่อยหนึ่ง เห็นเด็กวัดเล็กๆ อุ้มนกปากห่างตัวเล็กบ้างตัวใหญ่บ้าง เดินออกมาจากสุ่มทุมพุ่มไม้ตั้งหลายคน ถามดูได้ความว่าพายุฝนเมื่อคืนพัดเอารังนกและลูกนกในรังตกลงจากต้นไม้เป็นจำนวนมาก นกตัวโตๆ บางตัวถูกพายุพัดเอาปีกหักตกลงมาก็มี นกบางตัวบินหลบฝนลงมาจากยอดไม้สูง ลงมาเกาะใต้พุ่มไม้ใบหญ้าก็หลายตัว พอฝนหยุดแล้วก็ยังบินขึ้นต้นไม้ไม่ไหว เพราะขนปีกยังเปียกชุ่มไปหมด พอเด็กเข้าไปใกล้ ก็ได้แต่วิ่งหนีหรือกระพือปีกบินหนีจากพุ่มไม้เข้าไปพุ่มไม้โน้น

สมภารที่วัดสั่งให้พวกเด็กวัดไปเก็บเอาลูกนกที่ตกๆ ลงมา เอามาซึ่งรวมๆ กันไว้ จะได้ให้อาหารเลี้ยงประทังพอไม่ให้อดตาย พอฝนหยุดตกแล้ว สมภารก็ให้เด็กตัวโตๆ เอาลูกนกขึ้นไปใส่ไว้บนรังที่ลูกนกมีเหลือเพียงตัวสองตัว เลือกลงในรังที่ลูกนกในรังเท่ากับตัวที่เราเก็บมาได้ เวลาที่เด็กปีขึ้นไป นกพ่อนกแม่ก็บินหนีออกไปจากรัง พอเด็กเอาลูกนกกำพรวดไปใส่ให้แล้วลงมา นกพ่อนกแม่ก็พากันบินกลับมาที่รังเห็นมันมองๆ ดูลูกนกใหม่แล้วก็ไม่เห็นมันทำอะไร ไม่ข้ามันก็ทำเฉยๆ คล้ายกับว่าจะรับไว้เป็นลูกเลี้ยง มีแม่บางตัวในรังบางรังเท่านั้นที่เกลียดลูกนกใหม่และถึงกับจิกตี ซึ่งเราก็ให้เด็กวัดขึ้นกลับไปแยกกลับลงมา แล้วเอาไปใส่ในรังอื่นที่พ่อนกแม่นกใจดี

ตอนขากลับจากวัด ข้าพเจ้าอุ้มเอนกปากห่างที่ปีกหักบินไม่ได้มาด้วย 2 ตัว หมายถึงจะเอามาเลี้ยงและสังเกตดูชีวิตพิสดารของมันให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น มาตามทางเก็บเอาหอยโข่งตามท้องนาติดมาด้วยหลายสิบตัว

พอมาถึงบ้านก็ขังมันไว้ในสุ่มไก่ใบใหญ่ ใหม่ๆ ก็ตื่นจะออกจากสุ่ม แต่ไม่เข้าเมื่อเห็นคนไม่ทำอะไรมันก็อยู่เฉย มันคงหิวมาตลอดทั้งวันพอเห็นหอยโข่งในมือข้าพเจ้า มันก็จ้องด้วยความหิว ข้าพเจ้าลองโยนหอยโข่งเข้าไปในสุ่ม 2-3 ตัว มันทำเฉยๆ เป็นผู้ดีไม่ตะกละตะกลามอยู่ได้หน่อยหนึ่ง แล้วก็ตรงเข้าไปคาบเอาหอยไว้ในปาก คาบเลือนไปได้หน่อยหนึ่งแล้วก็วางหอยลงบนพื้นดินเพื่อตั้งต้นลงมือกินต่อไป

ข้าพเจ้าตื่นเต็น้อยากจะเห็นวิธีกินของมันมานานแล้ว จึงคอยนั่งเฝ้าดูวิธีกินหอยของมันอยู่ พอมันหายตื่น มันคาบหอยเอาไปวางไว้บนดินให้ปากหอยหงายขึ้น มันเอาปากบนกันหอยไว้ไม่ให้กลิ้งไปมา แล้วใช้ปลายปากล่างที่ค่อนข้างแหลมทิ่มๆ กดๆ ลงไปบนปากหอย มันกดๆ ทิ่มๆ เช่นนั้นสัก 5-6 ครั้ง ฝาหอยก็เผยออก มันใช้ปลายปากคาบดึงเอาฝาหอยทิ้งไปเสียข้างๆ แล้วก็เอาปลายปากคาบเอาเนื้อในหอยออกมากินอย่างง่ายดายต่อไป มันเสียเวลาเปิดฝาหอยและคาบเนื้อในหอยมากินตัวหนึ่งๆ เพียง 8-9 วินาทีเท่านั้นเอง

ที่เล่ามานี้คือวิธีกินหอยของนกปากห่าง และโดยวิธีนี้เองเปลือกหอยจึงไม่แตกหรือบิ่น มันไม่ได้ชอบเปลือกหอยให้แตกแล้วกินเนื้อในอย่างที่เราตำราเก่าๆ เขาว่าไว้เลย หรือว่าจะเป็นด้วยวิธีกินหอยของนกปากห่างในเมืองไทยกับนกปากห่างในอินเดีย พม่า ผิดกัน คล้ายกับว่าคนไทยเรากินอาหารโดยใช้มือเปิบ แต่คนจีนเขาใช้ตะเกียบ และฝรั่งเขาใช้ช้อนช้อนกับมีด ตำราเก่าๆ ทางอินเดียและพม่าเขาจึงเขียนไว้ว่า มันชอบหอยให้เปลือกแตกแล้วจึงกินเนื้อในเช่นนั้น

สาระความรู้ นกปากห่างในประเทศไทย

ผู้เขียน : ไกรรัตน์ เอี่ยมอำไพ, มงคล ไชยภักดี, วัลยา ไชยภักดี, ทิฐิ สอนสา

คณะที่ปรึกษา : ดำรงค์ พิเดช อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
 ดร. ธีรภัทร ประยูรสิทธิ รองอธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
 ณรงค์ มหรรณพ ผู้อำนวยการสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า
 บุษบง กาญจนสาขา หัวหน้ากลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า

ออกแบบรูปเล่มและภาพถ่าย : ทิฐิ สอนสา, สถานีวิจัยสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ด

จัดพิมพ์โดย : กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า

พิมพ์ครั้งที่ 1 : พ.ศ. 2555 จำนวน 1,000 เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ 2 : พ.ศ. 2556 จำนวน 1,000 เล่ม

พิมพ์ที่ : ชุมชุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด

กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า

อาคารไพโรจน์สุวรรณกร (ตึก 100 ปี)

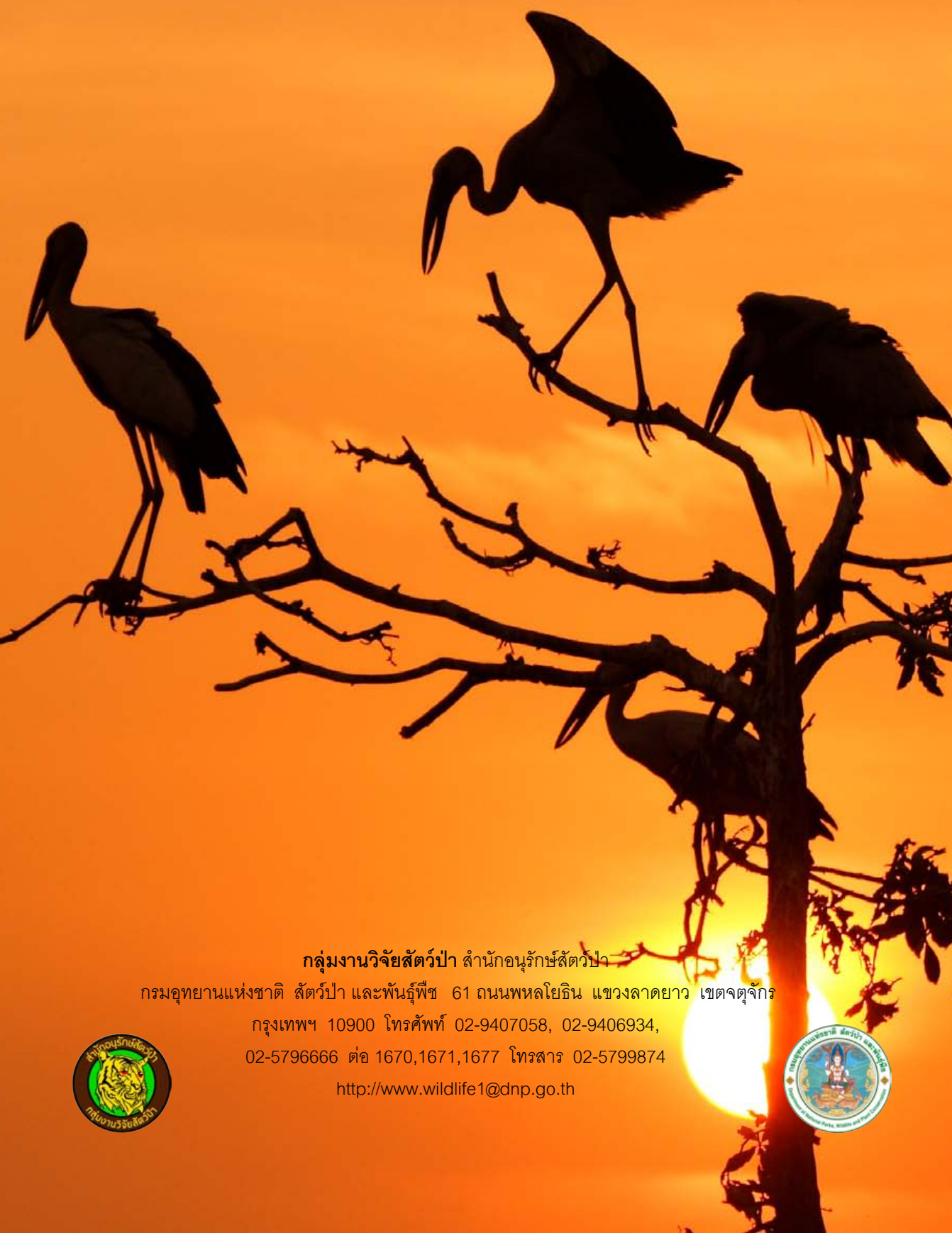
สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า, กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

61 ถนนพหลโยธิน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900

โทรศัพท์ 02-9407058, 02-9406934, 02-5796666 ต่อ 1670,1671,1677

โทรสาร 02-5799874

<http://www.wildlife1@dnpp.go.th>

กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช 61 ถนนพหลโยธิน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร

กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ 02-9407058, 02-9406934,
02-5796666 ต่อ 1670,1671,1677 โทรสาร 02-5799874

<http://www.wildlife1@dnп.go.th>

